

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Bc. Michaela Králová

Hinduismus z hlediska filosofie, etiky a religionistiky

Olomouc 2014

vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci *Hinduismus z hlediska filosofie, etiky a religionistiky* vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a výhradně s použitím uvedených pramenů, odborné literatury a dalších informačních zdrojů.

V Olomouci dne.....

.....

podpis autora

Děkuji vedoucímu diplomové práce PhDr. Petru Zimovi, Ph.D., za odborné vedení práce, poskytování rad a materiálových podkladů k práci.

V Olomouci dne.....

.....

podpis autora

Obsah

Úvod	5
1 Obecná charakteristika hinduismu.....	7
1.1 Obecná charakteristika.....	7
1.2 Osobnost zakladatele	9
1.3 Posvátné texty	9
1.4 Teorie kast.....	11
1.5 Kultura a umění	12
2 Filosofie hinduismu	15
2.1 Obecné rozdělení	15
2.2 Ortodoxní filosofické školy	15
2.3 Neortodoxní směry	19
3 Základní principy hinduismu.....	23
3.1 Etika hinduismu	23
3.2 Nazírání na bohy	29
4 Védy	32
4.1 Význam véd	33
4.2 Dělení a obsah védských sbírek	38
4.3 Upanišady	40
5 Bhagavadgíta	49
5.1 Máhábhárata.....	49
5.2 Bhagavadgíta	51
6 Hinduismus v dnešním světě	55
6.1 Náboženská obec	55
6.2 Postavení hinduismu v současnosti.....	56
6.3 Hinduistický étos	57
7 Poutě a poutní místa v hinduismu.....	60
7.1 Posvátná místa	60
7.2 Váránasí	61
8 Dušan Zbavitel.....	62
9 Využití zpracovaného tématu ve výuce společenských věd a geografie.....	65

Závěr.....	69
Prameny a literatura.....	72
Elektronické zdroje.....	74
Seznam příloh.....	75

Úvod

Tato práce s názvem „Hinduismus z hlediska filosofie, etiky a religionistiky“ si klade za cíl vytvořit text, který se bude snažit postihnout komplexní znalosti o této problematice, ale současně bude srozumitelný pro evropské myšlení. Zároveň by tato práce měla představovat návrh, jak využít toto téma ve výuce společenských věd a geografie.

Hinduismus nelze definovat jednoznačně, proto jej musíme vymežit a interpretovat různým způsobem. Záměr této práce není badatelský, ale spíše pedagogicko-didaktický, nebudeme se tedy snažit o vytvoření nové systematizace, která by usilovala o zobecnění faktů, naopak se pokusíme o didaktickou transformaci daného tématu pomocí různorodých zdrojů, pramenů i literatury. Z tohoto důvodu se účelově zaměříme především na hlediska, která zasahují do oblasti filosofické, náboženské i etické, což je patrné již z názvu práce.

Uvědomujeme si, že práce, která se pokouší přiblížit a vysvětlit náboženská, filosofická a etická témata, se zákonitě setká s problémem hledání východiska, formálního srovnávacího kritéria a s úskalím univerzálního použití pojmů, jejichž obsah se v jednotlivých systémech liší, je konkrétně podmíněn a různě definován. Patří sem i pojmy zcela základní a na první pohled srozumitelné, jako například bůh. Především z tohoto důvodu jsme se rozhodli tyto „rizikové“, ale i méně známé pojmy vysvětlovat průběžně v textu namísto závěrečného slovníku. Domníváme se, že to přispívá k lepší přehlednosti práce a snadnějšímu pochopení problematiky.

Pro naplnění našeho záměru jsme použili především metodu analýzy a deskripce a práci se rozhodli rozdělit do devíti kapitol, přičemž každá kapitola se zabývá dílčí problematikou, která je ve většině případů pro lepší přehlednost dále dělena do podkapitol.

V první kapitole s názvem „Obecná charakteristika hinduismu“ si klademe za cíl podat čtenářům co nejsrozumitelnější formou veškeré základní informace, které pokládáme za klíčové pro pochopení dalších kapitol.

Ve druhé kapitole „Filosofie hinduismu“ chceme tuto problematiku podrobit důkladné analýze. Zejména se hodláme pozastavit u otázky ortodoxních filozofických škol a neortodoxních směrů.

Ve třetí kapitole s názvem „Základní principy hinduismu“ se hodláme zabývat především hinduistickou etikou a nazíráním na bohy/boha.

Ve čtvrté a páté kapitole s názvy – „Védy“ a „Bhagavadgíta“ jsme se rozhodli nejen popsat a objasnit hlavní myšlenku těchto velkolepých děl, ale také přiblížit čtenářům konkrétní ukázky těchto textů. Hodláme je tedy koncipovat tak, aby si na ně každý čtenář nejen mohl dotvořit svůj vlastní názor, ale v kontextu s nimi si vytvořit představu i o otázce hinduismu obecně. Při této analýze nám mimo jiné poslouží různé interpretace díla Bhagavadgíta.

V šesté kapitole „Hinduismus v dnešním světě“ se pokusíme přiblížit rozšíření a postavení hinduismu v současné společnosti a využití jeho myšlenek pro světový étos.

Při tvorbě sedmé kapitoly „Poutě a poutní místa v hinduismu“ hodláme využít především znalosti z druhého studovaného oboru – geografie. Otázka propojení tohoto druhého oboru s tématem práce pro nás představuje také motivační prvek k další práci. V této práci zmíníme místa, která mají pro hinduisty největší význam.

V osmé kapitole jsme se rozhodli věnovat nejvýznamnějšímu českému indologovi světového významu a překladateli PhDr. Dušanu Zbavitelovi, DrSc., jelikož jeho díla velkou měrou ovlivnila práce s obdobnou tematikou a výrazným způsobem také přispěla k rozšíření znalostí o dané problematice v naší společnosti.

V závěrečné deváté kapitole s názvem „Využití zpracovaného tématu ve výuce společenských věd a geografie“ se pokusíme nalézt odpověď na otázky jak, proč a v jaké míře lze aplikovat problematiku hinduismu do výuky, samozřejmě v souladu s platnými Rámcovými vzdělávacími programy pro základní vzdělávání a Rámcovými vzdělávacími programy pro gymnázia.

Pro konkrétnější představu o daném tématu jsme se rozhodli práci doplnit o přílohu v podobě mapy zobrazující rozšíření hinduismu v současném světě.

Domníváme se, že tato práce by mohla být přínosem pro studenty, učitele, ale i pro ostatní zájemce z řad širší veřejnosti, kteří hledají nejen základní informace o hinduismu, ale mají také zájem o pochopení této problematiky a o získání komplexního náhledu na ni.

1 Obecná charakteristika hinduismu

1.1 Obecná charakteristika

Stěžejním bodem této kapitoly i těch následujících je pochopení slova "hinduismus". Označení hinduismus jsme vymysleli my, Evropané. Tento pojem lze chápat jako celý soubor indických náboženských tradic a proudů – s výjimkou některých náboženství. Jedná se o nábožensko-sociální systém i způsob bytí celé indické civilizace, jelikož indickou kulturu, způsob života a představy lze jen těžko oddělit od hinduismu.

Hinduismus vzešel postupně z původního védského náboženství, které se zaměřovalo na uctívání přírodních sil¹ a které průběžně vstřebávalo i odlišné kultury. Nelze tedy přesně stanovit dobu jeho vzniku, můžeme ale říci, že se jednalo o pozvolný přechod, který nastal kolem poloviny prvního tisíciletí před naším letopočtem. Pokud bychom ovšem chápali tento pojem v užším slova smyslu, mohli bychom si dovolit tvrdit, že jeho vývoj začal přibližně ve čtvrtém století před naším letopočtem, protože do této doby spadal i vznik významných eposů Mahábhárata a Rámájana. Jednalo se ale o fázi vývoje obohacenou o podmínky buddhismu, z tohoto důvodu se více přikláníme k prvnímu letopočtu.²

Ani samotné označení „hinduismus“ nemůžeme pokládat za jednoznačné. V současné době Indové používají termín „věčný řád“ (nejbližší možný překlad), přesné označení nalezneme v sanskrtu pod názvem „sanátana dharmá“, který začal používat Mahátma Gándhí.³ Pokud se ale podíváme do historie, tak zjistíme, že hinduisté zřejmě neměli potřebu se od někoho odlišovat, jelikož pro hinduismus neexistoval žádný zvláštní název. Tento fakt jen dokládá slova z úvodních řádků této práce o tom, že se jedná o nábožensko-sociální systém i způsob bytí celé indické civilizace.⁴

Nabízí se ovšem otázka, proč tedy zrovna označení hinduismus? Název řeky Indus pochází ze sanskrtského názvu Sindhu, který starověcí Peršané vyslovovali Hindu. Jelikož se hinduisté v dané době vyskytovali právě v okolí této řeky a bylo třeba je odlišit od muslimů, rozšířil se tento název i pro ně, z toho tedy postupným vývojem vzniklo i označení

---

¹ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 5.

² KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 111.

³ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 51.

⁴ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 109, 111.

hinduismus.⁵ Znovu tedy docházíme k tomu, že Hind je původně označení etnografické (= Ind), které v sobě zahrnuje náboženský způsob života vlastní Indům. Důležité je také zmínit, že perští muslimové pronikli do Přední Asie kolem roku tisíc našeho letopočtu.⁶

Ohledně tohoto náboženství se nabízí velmi zajímavá otázka: „Kdo je tedy hinduista?“ To, co je v jiných náboženstvích jasně určené, zde přesně vymezit nemůžeme. V dnešní době z jedné miliardy Indů na světě jich minimálně devět set osmdesát miliónů žije v Indii a z tohoto počtu tvoří hinduisté přibližně osmdesát procent. Tato problematika je řešena i v indickém zákoně, ovšem lehce paradoxně, jelikož indický zákon vymezuje pouze to, kdo hinduista není. Hinduista je tedy Ind, kterého zároveň nemůžeme zařadit mezi:

- muslimy (11 % tj. asi 110 mil. obyv.),
- křesťany (2,4 %, tj. asi 20 mil. obyv.),
- Židy (přesný počet není znám).
- Pro přesnost by bylo třeba doplnit, že hinduista také není sikh (0,2 %), džinista (0,5 %) ani buddhista (0,7 %).

I přes tyto skutečnosti hinduisté stále tvoří čtyři pětiny všech Indů!⁷

V úvodu je také potřeba objasnit, jaké bohy hinduisté uctívají. Ani tuto otázku nelze snadno zodpovědět, z tohoto důvodu bude důkladněji rozebrána dále. I přesto, že podle Véd existuje mnoho bohů a bohyň, v jejichž postavení se můžeme obtížně zorientovat, je hinduismus náboženství monoteistické. Původ těchto bohů totiž vychází z jediného nejvyššího principu zvaného „brahma“, který se v současné době nejčastěji dělí na známý trojlístku bohů, ve kterém je Brahma stvořitelem světa, Višnu – ten, který jej udržuje a Šiva – ten, který jej ničí. Tito bohové se těší u hinduistů velké oblibě. Všichni hinduisté mají ve svých domovech svatyně zasvěcené některému z bohů (nejčastěji Višnuovi nebo Šivovi), v nichž provádějí denně zbožné úkony, jež tvoří společně se svátky jádro hinduistické víry.

V co ale obracejí svou víru? Jednoduše lze říci, že hinduisté věří v nekonečný cyklus zrození, života na Zemi, smrti a opětovného zrodu, v němž se každý jedinec reinkarnuje (převtěluje) na úrovni určené tím, jak strávil svůj předchozí život.⁸

---

⁵ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 10-11.

⁶ WALDENFELS, Hans. *Světová náboženství jako odpovědi na otázku po smyslu života a světa*. Praha: Zvon, 1992, s. 11.

⁷ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 50.

⁸ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 8-9.

1.2 Osobnost zakladatele

Jak již bylo zmíněno v úvodu této práce, hinduismus vznikal postupně, osobnost zakladatele v hinduismu tudíž neexistuje. Ani vlastní tradice nepřičítá jeho vznik žádné mytické, natož pak historické osobnosti.⁹

1.3 Posvátné texty

Stejně tak jako hinduismus nemá zakladatele, postrádá jakýsi „základní posvátný text“, který by jasně vymezoval okruh náboženských představ. Za „bibli hinduismu“ se často označuje Bhagavadgíta, kterou ovšem všichni hinduisté neuznávají. Někteří se snaží nalézt odpovědi na tíživé otázky v samotných védských spisech, jiných knihách, nebo také v místní tradici.¹⁰

Hinduistické posvátné spisy se dělí do dvou hlavních skupin: na šruti a smriti (později smriti, neboť současný Ind slabičné „r“ nevysloví), přičemž šruti (co bylo slyšeno, zjeveno) jsou považovány za díla božského původu a zahrnují védské spisy,¹¹ které lze charakterizovat jako posvátné spisy, ze kterých vzešel (nejenom) hinduismus. Překlad slova znamená posvátné vědění nebo také poznání pravdy. Jedná se o rozsáhlý komplex textů obsahující chvalozpěvy, básně a mýty, které představují obraz staroindického života. Abychom si udělali představu o jejich šíři, jsou přibližně šestkrát delší než Bible. Bohové a bohyně jsou zde vyobrazeny jako personifikované přírodní síly a jevy. Lidé mohou ve védských verších, takzvaných mantrách, uctívat své bohy a zajistit si tak úrodu, bohatství, dlouhověkost a úspěch.

Do véd je možné nechat se zasvětit. V počátcích hinduismu ale nemohl být do véd zasvěcen každý, kdo o to požádal, ale pouze příslušníci tří nejvyšších kast.

Zasvěcení probíhalo v obřadech podobných křtu – nové zrození.

Védy se dělí na čtyři jednotlivé části (jednotlivé védy) + upanišady:

- RGVÉD – véda vědění v podobě zpěvů.
- SÁMAVÉD – véda zpěvů určených k doprovázení obětních obřadů Sóma (opojný nápoj „nesmrtelnosti“).
- JADŽURVÉD – véda návodů správného rituálního obětování.
- ATHARVAVÉD – představuje védu věnovanou znalosti magických formulí.

---

⁹ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 109, 114.

¹⁰ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 109, 114.

¹¹ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 20.

- UPANIŠADY – soubor filozofických teorií (750-500 př. n. l.)¹² zvaných také védanta neboli „zakončení véd“, a to nejen z hlediska časového sledu, ale také ve smyslu „završení“. Jedná se o nejvýznamnější část Véd, jelikož z ostatních jednotlivých véd se zachovalo v náboženské praxi hinduismu již jen několik ojedinělých obřadů a doprovodných textů, zato upanišady se staly východiskem buddhismu a džinismu a pro pozdější hinduismus představují přímý ideový základ. Když se dnešní hlasatelé tradičního spiritualismu v hinduistickém pojetí odvolávají na védy jako na základ svého učení, mají na mysli právě upanišady a jejich myšlenkový odkaz.¹³

Šruti dále zahrnují bráhmany – texty, které védské rituály vykládají, a áranjaky – lesní texty.

Druhou hlavní skupinu – smrti (to, co je pamatováno) můžeme charakterizovat jako souborné označení pro náboženské texty hinduismu, které jsou důležité a uctíváné, avšak nepatří do kategorie šruti. Jedná se o následující kategorie textů:

- védánga – pomocné obory védského vědění,
- smárta sútra – texty pojednávající o filozofických a teologických naukách různých škol a sekt,
- dharma-šástra – kodexy zákonů a zvyklostí,
- itihása – eposy a epická vyprávění,
- níti-šástra – texty etické a didaktické povahy včetně bajek.¹⁴

Z konkrétních příkladů sem můžeme zahrnout epos o čtyřiceti osmi tisících verších Ramajána, který je se svým dobrodružným příběhem Rámy a Sítý pro hinduisty zdrojem významných duchovních poučení a rad. Dále zde patří Mahábhárata, která je se svými dvěma sty tisíci verši nejdelší básnickou skladbou v kterémkoli jazyce. Její učení spočívá v tom, že zdrojem pokroku ve státě je spravedlnost, kdežto zlovolnost vede nakonec k jeho zničení. Část tohoto díla tvoří Bhagavadgíta, nejoblíbenější klasické dílo hinduismu¹⁵ přístupné pro všechny lidi, na rozdíl od véd, které studují pouze Bráhmani (viz teorie kast).

Bhagavadgíta je rozdělena na 18 zpěvů a dohromady se skládá ze 700 veršů. Nabízí cestu k vysvobození pomocí uctívání božstva. Její základní poselství spočívá v objevu oddanosti (Bohu), která může vést k mókše (vysvobození, podobné buddhistické nirváně).¹⁶

¹² KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 57-60.

¹³ *Upanišady*. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 9.

¹⁴ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 167 a 177.

¹⁵ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 20-21.

¹⁶ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 57-58.

Jelikož jsou v této práci védám a Bhagavadgítě věnovány samostatné kapitoly, uvedli jsme zde o nich pouze informace, které poslouží jen pro základní orientaci v této složité problematice.

I když se posvátné texty v mnohém liší, všechny spojuje jedna společná vlastnost, a tím je jazyk – sanskrt. Jedná se o posvátný a literární jazyk staré a středověké Indie, který prodělal několik stádií vývoje. Jeho nejstarší známá forma, jazyk védských hymnů, tj. „staroindičtina“, se od jazyka závěrečných textů véd, tj. upanišad, ovšem v některých aspektech značně liší, proto nelze říci, že tyto dvě formy spojuje přímá vývojová linie. V současné době, stejně tak jako latina v Evropě, zůstal i sanskrt jazykem učených a kněžských kruhů – především bráhmánů. Tento jazyk patří stále mezi vyučovací jazyky na Benareské sanskrtské univerzitě ve Váránasí (Benares Sanskrit University).¹⁷

1.4 Teorie kast

Pro podrobné vysvětlení teorie kast bychom se museli začít zabývat již historicko-společenským kontextem v době vzniku, projít celou historií a následně popsat současnou situaci. Troufám si říci, že jen vyličení jedné ze zmíněných tří částí by nám stačilo k tématu pro další diplomovou práci, tudíž jsme se rozhodli uvést pouze ty nejzákladnější informace o kastovním systému, které povedou k jeho velmi zjednodušenému pochopení.

Zdůrazňujeme, že je třeba si uvědomit, že tematika kastovního systému tvoří z této práce pouze minimální část, ale jedná se o naprosto zásadní a neoddelitelnou součást hinduismu. Stručně jej tedy charakterizujeme: Kastovní systém je způsob tradičního a dědičného společenského uspořádání, v němž jsou příslušníci společnosti na základě svého sociálního a případně i jiného (např. národnostního či náboženského) postavení rozděleni do různých vrstev (tzv. kast/někde se uvádějí varny). Jednotlivé kasty se liší rozsahem svých občanských i dalších práv a přechod mezi jednotlivými kastami (jakož i navazování vztahů či uzavírání manželství mezi členy různých kast) je velmi obtížný až nemožný.

Rozdělení obyvatelstva do čtyř kast se patrně objevilo v době příchodu árijských kmenů do Indie.¹⁸ Čtyři různé varny pocházejí ovšem již z příběhu v Rgvédě, v němž bůh Brahma obdařený tvůrčími silami stvořil prvního muže Purušu. Puruša byl později obětován a z jeho těla vzešly čtyři varny. Každá kasta proto představuje část lidského těla, jíž je přidělena barva, proto kasty = varny = barvy.

---

¹⁷ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 161-162.

¹⁸ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 55-57.

- V hierarchii kast stojí nejvýše **BRÁHMANI** (kněží, básníci, myslitelé, učenci), kteří jako jediní mohou provádět tradiční védské rituály, vykonávat náboženské služby a zpívat písmo. Jedná se o bílou varnu, která vznikla z Purušových úst.
- Za nimi následuje aristokracie – **KŠATRIJOVÉ** (válečníci, panovníci). Tato varna vznikla z Purušových paží a nese červenou barvu.
- Po nich stojí v pořadí mnohdy bohatí **VAIŠJOVÉ** (obchodníci, řemeslníci a zemědělci) představují žlutou varnu, která má původ v Purušových stehnech.
- Nejnižší postavení má masa **ŠÚDRŮ** (otroci, dělníci, proletariát), která v současnosti čítá zhruba 500 miliónů lidí. Jedná se o černou varnu vzniklou z Purušových nohou, které slouží ostatnímu tělu. Právě proto z ní pocházejí lidé, kteří obstarávají základní služby pro všechny vyšší varny.¹⁹
- Navíc v současné době existuje okolo 150 milionů lidí, kteří nepatří k žádné varně/kastě a nazývají se „**nedotknutelní**“. Gándhí je pojmenoval jako „boží děti“. Žijí pod hranicí chudoby a lidé z vyšších kast je považují za nečisté. Jejich přítomnost nebo už jen samotný jejich stín může způsobit poskvrnění. Je jim přidělována nejpodřadnější práce.

Pokud se zaměříme na čísla, lze předpokládat, že v Indii nalezneme v současné době přibližně 800 miliónů hinduistů a z tohoto počtu přibližně 650 miliónů lidí patří k nejnižší kastě nebo stojí úplně mimo kastovní systém. Narazíme tedy na opravdu výrazný nepoměr, který mimo jiné ukazuje, kolik lidí žije v Indii v chudobě.

Kastovní systém je ve skutečnosti koncipován mnohem složitěji. Existují stovky různých „podkast“, které se nekontrolovatelně šíří a vznikají, proto je téměř nemožné je všechny identifikovat a spočítat.²⁰

1.5 Kultura a umění

Mezi nejhodnotnější indické kulturní a duchovní památky nesporně patří staroindická literatura, která již byla zmíněna v podkapitole Posvátné texty.

Tato mytologie tvořila nejsilnější zdroj inspirace pro výtvarné umění a malířství. Zejména lidové umění s náboženskou tematikou má dodnes živoucí a stále se rozvíjející tradici, což dokládají také stěny mnoha chrámů zdobené reliéfy a malbami s výjevy ze života Kršny nebo z Rámájany (světovým unikem jsou např. cihlové chrámy s terakotovými obklady v západobengálském Bišnupuru). Model tehdy vzniklý byl napodobován po celá staletí.

¹⁹ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 12-13.

²⁰ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 55-57.

V severní Indii však bylo mnoho chrámů zničeno muslimskými nájezdy.²¹ I přesto představují chrámy a svatyně integrální složku indické krajiny a ve městech a vesnicích jich nalezneme tisíce. Obyčejný materiál (dřevo a laciný barevný papír), z něhož je většina z nich vybudována a jímž jsou vyzdobeny, patří k důkazům všeobecného zájmu o uctívání bohů mezi všemi vrstvami indického společenství. Vedle chrámů se zde nachází i mnoho klášterních útulků.

Rané hinduistické chrámy, které se nedochovaly, plnily pravděpodobně úlohu dřevěných konstrukcí k zastřešení sochy boha, zatímco uctívání probíhalo pod širým nebem. Vlastní budování chrámů začalo v Indii teprve kolem 6. stol. n. l. a soudě podle těch, které přežily běh času, se jednalo o kamenné kopie raných dřevěných předloh.

Všechny chrámy v Indii ale rozhodně nepatří k archaickým budovám, nalezneme zde i mnoho moderních staveb. Je dokonce pravděpodobné, že od nezávislosti v roce 1947 se postavilo více chrámů než za posledních 1500 let, přičemž při výstavbě nového chrámu bylo zapotřebí složitých výpočtů, aby stavba vyhovovala přesným požadavkům „zákonů vesmíru“. Podstatné pro výstavbu jsou čtverce, symbolizující věčnou dokonalost zvanou brahma (v ústředním čtverci, jakožto v jádru vesmíru sídlí bůh Brahma), a kruhy, symboly nedokonalého a konečného principu času. Výzdoba chrámů se liší podle jednotlivých sekt, jelikož každá sekta zasvětila chrám určitému bohu.²²

V chrámech probíhají bohoslužby, ale v životě hinduisty je mnohem důležitější každodenní domácí bohoslužba před rodinnou svatyní. Za stav svatyně zodpovídá žena, která se stará o její celkovou čistotu, obětiny (kadidlo, potraviny, květiny, nápoje) pro domácího boha, jehož obraz nebo sochu denně také omývá.

Život hinduisty by byl nemyslitelný také bez obřadů (sanskár), kterých existuje celkem 16 a vyznačují nejdůležitější etapy života – začínají ještě před početím a končí po smrti. Jsou-li provedeny správně, mohou anulovat účinky záporné karmy (viz kapitola Základní pojmy) a zajistit lepší znovuzrození v příštím životě.²³

Velmi dlouhou tradici má v Indii také hudba. Sámavéda, jedna z véd, tvoří nápěvy, které kněží předzpěvovali při odřadech.

Nedílnou součást umělecké tradice Indie tvoří umělecké řemeslo s celou škálou námětů a dekorů ve všech dostupných materiálech, jako jsou kámen, dřevo, kov, slonovina,

---

²¹ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 144-146.

²² JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: Rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 52-53.

²³ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 26-29.

terakota a textil. V textilu se k výzdobě uplatnily jak barvířské techniky batikování a ikatu, tak výšivka. Terakota sloužila od pradávna k výrobě jak votivních, tak užitkových předmětů pro domácnost. Samostatnou kapitolu tvoří kovy – lité figury božstev či nádoby nejrůznějších tvarů, velikostí a funkcí, od nádob na vodu, přes nádoby na vaření a servírování pokrmů až po nádoby plnící specifické funkce, jako jsou vykuřovadla, lampy, kalamáře a další.²⁴

Jelikož hinduismus patří k náboženstvím s velkým množstvím svátků, a i přesto že se většina z nich slaví jenom místně, nemůžeme je v kapitole o kultuře a umění opomenout. Svátky mají být zárukou pokračování hinduistických tradic a pomáhat dětem, aby získaly poučení o bozích. Můžeme je rozdělit do tří skupin. První skupinou jsou svátky založené na hinduistickém kalendáři, který má vzorec o šesti obdobích v roce a 354 dnech. Do této skupiny patří nejrozšířenější hinduistický svátek zvaný „Svátek světla“ (diválí), který se koná pět dní v říjnu nebo listopadu. Druhá skupina zahrnuje svátky s určitými obdobími zemědělského roku. Jelikož je Indie velmi závislá na zemědělství, nejdůležitější svátky nalezneme v období setí (svátek navarátri) a sklizně (svátek hólí). Svátky třetí skupiny oslavují významné události hinduistických legend a jsou známy jako mély. K hinduistickým svátkům neodmyslitelně patří také hry, v nichž hinduisté hledají hlubší význam.²⁵

---

²⁴ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 146-147.

²⁵ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 30-31.

2 Filosofie hinduismu

Pojem filosofie a myšlenkový proces „filosofování“ jsou úzce spojeny s náboženským myšlením hinduismu a duchovním výhledem každého hinduisty. Tradiční indickou filosofii si sotva můžeme představit jako zcela samostatný předmět bez náboženských nauk. Cílem těchto nauk je spasení, avšak s výjimkou jejich formálních odvětví, jako je logika nebo noetika. Nicméně i v nich lze odhalit praktický cíl konečného osvobození.²⁶

2.1 Obecné rozdělení

V rámci širokého spektra hinduistické filosofie čili „daršany“ (doslova „vidění“, pohled“) existuje šest všeobecně uznávaných filosofických škol či světonázorových systémů zvaných „šaddaršana“, které pokládáme za ortodoxní, což znamená, že uznávají autoritu véd a jsou ve svém učení bráhmanské. Vyskytují se zde ale také neortodoxní a esoterické směry, které védskou autoritu odmítají, nebo alespoň, i pokud sdílejí s védami, (respektive upanišadami) některé názorové elementy, soustřeďují svou pozornost jiným směrem.²⁷

2.2 Ortodoxní filosofické školy

K již zmíněným šesti ortodoxním systémům patří védské školy mímánsa, védánta, njája, vaišéšika, sánkhja a jóga. Jedná se skutečně o různé pohledy (daršany) na skutečnosti světa a jeho vývoj z různých úhlů. Mají přitom mnoho společného. N. S. Dásgupta shrnuje jejich společné znaky do pěti bodů:

1. všechny přejímají a rozpracovávají učení Upanišad o reinkarnaci a karmovém zákonu,
2. uznávají možnost vysvobození duše z koloběhu životů,
3. věří v existenci nesmrtelné duše nezávislé na těle,
4. považují život v podstatě za strastiplný,
5. pokládají za podmínku vysvobození duše morální život a dodržování jistých etických zásad.

---

²⁶ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 82.

²⁷ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: Rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 54-55.

Snad jen „z důvodu pohodlnosti“ jsou školy rozdělovány do dvojic, které se nějakým způsobem vzájemně doplňují nebo na sebe navazují. První a zřejmě nejstarší dvojici tvoří sánkhja a jóga,²⁸ které se zabývají filosofií a metafyzikou. Další dvojice, ovšem nijak navazující v časovém sledu, představují spřízněné systémy mímánsa a védánta, které se snaží interpretovat védy, zatímco njája a vaišéšika se zabývají problémy logiky a fyziky.²⁹ V následující části práce si tyto dvojice jednoduše představíme.

Sánkhja a jóga

Sánkhja učí, že základ veškerého světa, který jsme schopni vnímat svými smysly je hmotný. Vše se vyvinulo z odvěké a věčné prahmoty „prašti“, v níž jsou vždy v různém poměru přítomny tři základní vlastnosti („guna“). Převaha jedné z nich určuje povahu každého jevu a produktu. Převládá-li „sattva“, je výsledkem jas, světlo, čistota, inteligence, pravda a dobro. Převažuje-li „radžas“, vyvíjí se nejvíce činorodost, vášnivost, prudkost, energičnost a síla. Produktem převahy „tamasu“ je tma, hmotnost, nečinnost, hloupost, netečnost a hříšnost. Všechny tyto vlastnosti se neustále spojují a zase oddělují. Tím vznikají stále další formy bytí, probíhá vývoj.

Před vznikem světa se nacházely tyto vlastnosti v úplné rovnováze a prahmota byla nehybná. Narušení rovnováhy vlastností se stalo podnětem ke stvoření světa. To způsobil další princip, duch „puruša“, taktéž odvěký, nikým nestvořený a nesmrtelný, který prahmotu vždy doprovázel. Tento duch je přítomen v každé živé bytosti a tvoří skutečné vlastní „já“ každého jedince.³⁰

Podle sánkhjové filosofie se v prahmotě jako první vyvinula „sattva“ a s ní i inteligence, teprve potom se začaly uplatňovat jednotlivé vlastnosti. Etapy a produkty vývoje jsou zde přesně vypočítány (sánkhja v sanskrtu znamená „počet“ nebo „vypočítávání“). Z tohoto důvodu bývá sánkhjový systém někdy nazýván ateistickým. Pojem Bůh je v něm však nahrazen pluralitou, jejíž vesmírný soubor představuje vlastně brahma. K vysvobození z koloběhu životů potřebuje duše odstranit nevědomost a nahradit ji absolutním poznáním pravdy.³¹

---

²⁸ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 43.

²⁹ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: Rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 55.

³⁰ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 43-44.

³¹ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 121.

V Bhagavadgítě vysvětluje Kršna Ardžunovi různé cesty, jimiž lze dosáhnout plného poznání „átmana“ neboli duše, a tím i dokonalého sjednocení s „brahma“ neboli úplností/celkem. Pasivní učení sánkhja tvoří jednu z cest, ale Kršna přikládá větší důležitost jejímu aktivnímu protějšku – józe, kterou charakterizuje tak, že není ani nečinností, ani nekvalifikovanou činností, ale činností s autoritou a pochopením.³²

Samotné slovo jóga je odvozeno ze sanskrtského kořene s významem „spojit se“ a naznačuje splynutí obou principů „átmana“ a „brahma“. Historici se domnívají, že jóga se v Indii prováděla už od velmi raných dob, pravděpodobně již v předárjovském období, a dokládají to rytými pečetidly, které zobrazují pozice, jež se velmi podobají alespoň jedné z meditačních pozic, jak je popisuje klasická jóga.³³

Podle jógy lze cílevědomě odstraňovat z mysli člověka vtisky zkušeností z minulých životů i sklony získané v předchozích životech. Mysl tím dosáhne absolutní čistoty a je vysvobozena z dalších reinkarnací. Pro základ praxe jógy je důležité, aby tyto zbytky dřívějších existencí byly vykořeněny. Trpělivá cvičení odstraní návyky běžného života a vysvobodí duši od zátěže z minulých životů, v tomto životě aktivizovaných.

Duše je ovšem zatížena i skutky neboli „karmany“ ze současné existence jedince. Všechny skutky člověka se hromadí v jeho mysli a v okamžiku smrti rozhodují o kvalitě příštího zrození. V zájmu vysvobození duše z koloběhu životů by člověk měl konat pouze skutky dobré. K tomu je však zapotřebí odstranit příčiny skutků špatných, což představuje negativní tendence z různých životů. Jóga rozeznává pět příčin špatných skutků: nevědomost (neznalost pravého vztahu člověka ke světu), egoismus, lpění na požitcích a věcech, záporný vztah k lidem, touha po životě a láska k němu. Za nejhorší je považována nevědomost.

Jogín tedy cvičením pracuje zejména na tom, aby oslaboval špatné sklony své duše po tak dlouhou dobu, až dosáhne jejich úplného vymizení. Aby tento proces dosáhl úspěchu, je zapotřebí očistit mysl, k čemuž slouží dva základní stupně jógy. První z nich obsahuje pět požadavků: neubližovat, být pravdivým, nepřisvojovat si nic cizího, zdržovat se sexuálního styku a nebýt chtivý majetku ani požitků. I druhý stupeň přikazuje patero požadavků: vnější čistota, vnitřní spokojenost, přivykání těla útrapám, studium filosofie a učinění Boha motivem všeho jednání.³⁴

---

³² JANÍČEK, Rudolf. *Bhagavadgíta: Zpěv Vznešeného*. Železný Brod: Jaroslav Jiránek, 1945, s. 14.

³³ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 58.

³⁴ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 121-122.

Nejucelenější obraz o józe jako filozofickém systému podává Patañdzaliho Jógasútra přibližně z druhého století před naším letopočtem, ale pro jógu i sánkhjovou školu platí totéž. Jejich základy jsou mnohem starší a nejen některé principy, se kterými pracují, ale také pojmy, kterých používá, nacházíme už v nejstarších upanišadách.³⁵

Njája a vaišéšika

O těchto dvou školách se zmíníme jen velmi stručně, a to především z toho důvodu, že nemají výraznější vliv na vývoj hinduismu.

Njája se zabývá převážně logikou a formuluje zejména pravidla a zásady správného způsobu uvažování a polemiky. Ostatním školám slouží tedy jako jakási pomocná věda.

Vaišéšiku lze charakterizovat v podstatě jako atomistickou přírodní filosofii, která učí, že z atomů je složeno nejen tradičních pět živlů, ale také prostor, čas, duše a mysl. Každá z těchto devíti substancí (dravja) je dle této školy věčná a nezničitelná a jejich trvání v čase znamená vlastně neustálé a okamžité nahrazování zanikajících atomů novými.

Tuto filozofickou školu lze pokládat přímo za klasickou ukázkou toho, jak starověcí Indové dokázali předjímat nejednu teorii, ke které jinou cestou (převážně experimentální) dospěla světová věda až o mnoho staletí později.³⁶

Mímánsa a védanta

Vztah mezi posledními dvěma školami je velmi nerovnoměrný. Mímánsa ustoupila během věků do pozadí. Vychází z neoddiskutovatelné a nepopíratelné autority véd, které považuje za věčné (vedle věčného ducha brahma jsou tím jediným, co přežije zánik světa) a za emanaci brahma – proto jsou také neomylné. Už z jejich samé existence vyplývá i existence duše.

Podle mímánsy patří mezi nejdůležitější povinnosti člověka žít v duchu dharmy a přinášet oběti podle pokynů véd.³⁷

Základním dílem druhého směru, védanty, který původní mímánsu zatlačil do pozadí, je Bráhmasútra od Bádarájany, pocházející přibližně z druhého století před naším letopočtem. Hlavní zásluhu na rozpracování jeho učení nese ale komentátor tohoto spisu a všech základních upanišad – Šankara (přibližně 788-820), pravděpodobně největší indický filosof

---

³⁵ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 45.

³⁶ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 51-52.

³⁷ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 122.

všech dob. Své učení nazval „védántou“, doslova „zakončením“ či „završením“ véd. Není náhodou, že stejný termín se používá i pro upanišady ve smyslu vrcholné složky védské slovesnosti. Šankara totiž vychází ve své filosofii plně z upanišad, smiřuje jejich vzájemné protimluvy a stejně jako mímánsa je považuje za zjevnou pravdu, která potřebuje pouze správné pochopení a výklad.³⁸

Pokud učení védánty zjednodušíme, můžeme říci, že se dle ní člověk může zbavit karmové zátěže, plynoucí ze skutků v různých životech, i dalších „obalů“ duše, a to pomocí meditace, která vede k poznání Nejvyššího ducha brahma, ke splynutí s ním, a tedy k vysvobození z koloběhu životů. Teprve když člověk dosáhne stavu, který prožívá dočasně v bezesném spánku, pochopí, že všechno kromě brahma, jímž je sama duše, je vlastně jen přelud. Dokud se člověku nepodaří dosáhnout daný stav, prochází jeho duše nekonečným znovuzrozováním, nebo v nejlepším případě, pokud konal pouze dobré skutky, může odejít do nadpozemské blaženosti. Ta je dvojitá: dočasná („cestou otců“) nebo trvalá („cestou bohů“).³⁹

Na závěr je ještě důležité zmínit, že i přes svůj starověký hinduistický původ mají všechny filosofické školy přímý význam i pro dnešní indickou společnost a jejich texty studují i současní vědci.⁴⁰

2.3 Neortodoxní směry

Všem názorovým školám a směrům, o nichž jsme psali až doposud, bylo společné to, že vycházely přímo z véd, respektive z védských upanišad. Vedle nich existuje však v rámci hinduismu ještě celá řada směrů, které se buď z tohoto rámce zcela vymykají, nebo alespoň, i pokud sdílejí s upanišadami některé názorové elementy, soustřeďují svou pozornost jinam a své úsilí zaměřují také jiným směrem. Možná vás napadá otázka: „Jak je to možné?“ Je třeba si uvědomit, že upanišady nejen že netvoří jednodušou filosofickou soustavu, ale obsahují i velké množství myšlenek, které v nich nejsou rozvinuty do plné výkladové šíře, nastává tedy prostor pro různá pochopení, a tudíž i výklady.

I přes velkou rozmanitost neortodoxních, či dokonce esoterických hinduistických směrů, dokážeme nalézt jakési jejich společné pojítko – jógu. V tomto slova smyslu se již

---

³⁸ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 52.

³⁹ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 123.

⁴⁰ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 55.

nejedná pouze o filosofickou školu, ale o metodu zaměřenou na sebezdokonalování člověka. Má sloužit k plnému využití všech možností a schopností, které v sobě člověk skrývá, aniž o tom většinou ví, a které musí (především právě cestou jógy) teprve postupně v sobě odhalovat, a to v průběhu dlouhodobého a velmi náročného procesu, aby je mohl plně zapojit do svého soustředěného směřování k vytčenému cíli. Můžeme tedy říci, že pro většinu těchto směrů je společným jmenovatelem přesvědčení o možnosti dosažení celkového rozvoje lidské osobnosti (ve směru fyzickém, psychickém i duchovním), který je pro převážnou většinu smrtelníků nedosažitelný.

Jelikož neortodoxních směrů se vyskytuje velké množství a autoři se v jejich dělení rozcházejí, rozhodli jsme se stručně přiblížit principy pouze dvou, a to těch, které považuje za stěžejní také Dušan Zbavitel, nejvýznamnější český indolog a překladatel. Jedná se tedy o: prána, čakry a tantrismus. Jejich přiblížení považujeme za důležité i proto, že v posledních letech tyto pojmy pronikají do evropského myšlení a nadále se v něm rozšiřují.⁴¹

Prána a čakry

Základ tohoto přesvědčení není tak docela cizí ani upanišadám, jelikož už v nich můžeme nalézt několik „roztroušených“ náznaků zvláštního fyziologického pojetí lidské bytosti, které tvoří prakticky základ oběma neortodoxním směrům, kterými se v této části práce chceme zabývat.

Prána neboli životní síla a základ tohoto učení představuje univerzální energii, která udržuje vše živé. K zemi prostupuje se slunečním světlem, vstupuje do těla s dechem a proudí žilami. Dle názorů tohoto učení je vstřebávání prány intenzivnější během ranní pobožnosti a během provádění cviků z jógy – nejintenzivněji při provádění souboru cviků zvaných „súrja namaskár“ neboli pozdravení slunci.

Samotné přijímání prány ale nestačí. Pro naplnění duchovního úsilí, dosažení „brahma“, je třeba zajistit i její hladký průběh všemi čakrami neboli v tomto případě středisky duchovních schopností v těle člověka. Těchto duchovních center existuje v každém těle celkem šest a jsou soustředěny podél ústředního kanálu, který se kryje s páteří. První čakru nalezneme u kořene páteře, druhou naproti orgánům plození, třetí naproti pupku, čtvrtá čakra odpovídá bodu ve středu hrudníku, pátá je umístěna ve výši hrdla a šestá se nachází mezi obočím.⁴² Existuje ale ještě jeden bod, který se již mezi čakry nepočítá, ale neodmyslitelně

---

⁴¹ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 55-56.

⁴² WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 69 a 145.

k nim patří jako jejich završení. Jmenuje se „sahasrára“ neboli „lotos o tisíci plátcích“ (tento fiktivní květ představuje prastarý indický symbol vrcholu dokonalosti) a je umístěn nejvýše v nitru lebky, podle některých domněnek dokonce až těsně nad ní. Dosažení této nejvyšší úrovně znamená dosažení exaktického stavu, který představuje konečné naplnění duchovního úsilí.

Tato filosofie pro dosažení „brahma“ neboli „nejvyššího principu“ se nám může jevit jako jednoduchá, ale ve skutečnosti tomu tak není. Přijímání prány představuje sice samozřejmost pro vše živé na zemi, ale zajištění jejího hladkého a plynulého průběhu už je problematičtější. Tento proces totiž vyžaduje dokonalou harmonii, kterou lze udržet pouze psychickou a fyzickou rovnováhou na všech čakrách.⁴³

Tantrismus

O žádném jiném odvětví indického života nebylo v posledních letech napsáno tolik knih jako o tantrismu, zároveň také nepanuje o žádném z nich tolik nejasností a skutečně či uměle vytvářených záhad a neporozumění. K objasnění pojmu nám nepomůže dokonce ani etymologie, s jistotou můžeme ale říci, že slovem „tantry“ jsou označovány duchovědné spisy, které jsou v rámci tisíciletého kontextu indické literatury poměrně mladé – objevují se přibližně od poloviny prvního tisíciletí našeho letopočtu.⁴⁴

Obecně můžeme říci, že tantrismus představuje školu myšlení a duchovních praktik. Tato škola se vyskytuje v kontextu hinduismu, buddhismu i džinismu a zdůrazňuje celistvost v nazírání na skutečnost a vzájemnou závislost veškerých částí a celku.

V praxi to znamená, že konečné integrace a duchovního osvobození nelze dosáhnout pouze završením některých složek vlastní osobnosti, například těla a tělesných procesů, nýbrž je třeba všechny složky integrovat do konečného stavu jejich zvládnutím, transfigurací nebo produchovníním. Veškeré složky a dynamické procesy lidské osobnosti, včetně citů a tělesných funkcí, musí být zmobilizovány pro účely duchovního úsilí – tím dojde k vzájemnému propojení s „kosmickými silami“ (tantrismus téměř nepoužívá pojmu brahma). Lidská osobnost poté bude vědomě integrována se všemi svými složkami do jakési „globální tkáně“ neboli „tantry“ univerzální skutečnosti.⁴⁵

Jelikož toto vysvětlení je obtížně představitelné a tantrismus v obecném podvědomí Indie je spojen s magií, kouzly a „strašidelnými“ obřady, rozhodli jsme se přiblížit

---

⁴³ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 56-62.

⁴⁴ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 65.

⁴⁵ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 69 a 180-181.

skutečnosti, které k těmto tvrzením vedou: Při tantristickém obřadu nesmí chybět „pět M“, patero substancí či složek jinak hinduismem zakázaných. V sanskrtském znění se jedná o: mánsa, mada, matsja, mudrá a maithuna. První tři jsou jasné a srozumitelné: maso, alkohol (respektive víno) a ryba (jinak zakázaná v některých oblastech a obecně vegetariánům). U čtvrtého pojmu, mudrá, však vládne naprostá nejasnost, je ale nejčastěji vysvětlován jako „ženský účastník“, tedy ženská partnerka tantrikova. Že skutečně nemusí jít o poživatinu jako v prvních třech případech, potvrzuje pátá složka, maithuna, která znamená jednoznačně soulož jako vyvrcholení obřadu. Podle různých spisů může jít o milostný styk s vlastní manželkou, pokud sdílí mužovy duchovní záměry, ale mnohem častěji se uvádí soulož s tantrickou družkou, vybranou jen k této rituální příležitosti. Právě v tomto, posledním bodě, neoplývají sanskrtské texty přílišnou výmluvností, každopádně z nich vyplývá, že právě „spojení ženského a mužského principu“ je tu jednak symbolickou, ale jednak a především v doslovném pojetí reálnou cestou k dosažení „mahásukha“ neboli „velkého štěstí“, také „propojení s velkými silami“ apod. Obřad se provádí ve dvojici, ale i v hromadném seskupení šestnácti tantrických párů, vždy však za přítomnosti a pod vedením gurma.

Domnívat se, že je tantrismus založen pouze na obřadech by byla ovšem chyba – má i svoji etickou stránku. Kulárnavatántra zdůrazňuje, že jakýkoli úspěch v tantrickém usilování je podmíněn tím, že se adept dokáže zbavit osmi „pout“, mezi které patří nenávisť, pochyby, strach, stud, pomlouvačnost, pýcha na rod, pýcha na kastu a konformnost, a dodává: „*Dokud je svázán těmito pouty, je jen živým tvorem, ale zbaví-li se jich, je samým Šivou.*“⁴⁶

Jazyk a styl tantrických textů je velmi obtížný a podle některých názorů zakódovaný tak, aby mu nezavěšenec nemohl správně porozumět. Jejich vědecký výzkum a výklad se nachází i přes záplavu populární literatury teprve v počátcích.⁴⁷ Nejen z tohoto důvodu je tedy důležité přijímat vše, co se říká o tantrismu, s obezřetností a rezervou. My jsme se i přesto v této kapitole pokusili podat alespoň některé jeho názory, neboť jeho význam pro indický náboženský a duchovní život je velký a v současné době dokonce v jistém smyslu slova překračuje hranice Indie.⁴⁸

---

⁴⁶ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 65-73.

⁴⁷ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 69 a 180-181.

⁴⁸ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 67.

3 Základní principy hinduismu

3.1 Etika hinduismu

Pokud chceme nalézt základní bod hinduistické etiky, musíme přejít od obřadů životního cyklu a každodenních obřadů před domácím oltářem, zaměřených k získání přízně a milosti osobního boha, až k samotnému činu.⁴⁹

Obřady a reinkarnace

Každý hinduista prochází během svého života tradičním souborem obřadů životního cyklu neboli sanskár, které začínají dokonce už před početím a končí pohřebním obřadem. Jejich počet se liší, odvíjí se v závislosti na oblasti, kastě a pohlaví, maximálně jich ovšem existuje šestnáct. Princip mají ale společný – každý obřad značí skončení jednoho období životního cyklu, a tudíž počátek dalšího. Obecně můžeme říci, že se jedná o obřadné postupy člověka ke zdokonalení.⁵⁰

Pro názornost si nejčastěji používané sanskárky přiblížíme. První tři se provádějí zpravidla již před narozením – ta úplně první ještě před početím, kdy se novomanželé modlí, aby byli schopni počít děti. Při druhé, na počátku těhotenství, prosí, aby byly matka i dítě ochráněny před zlými duchy. Po sedmém měsíci přichází další sanskára, o níž se věří, že zajistí matce i dítěti trvale dobré zdraví. Hned po porodu se novorozeně umyje a nakreslí se mu na jazyk zlatým perem namočeným v medu posvátná slabika a na čelo narýsuje symbolické znamení. Jméno dítěte se však tají až do jedenáctého či dvanáctého dne po porodu pro případ, že by se „zlí duchové“ mohli pokusit je odnést ještě předtím, než mu bude zjednána ochrana další sanskárou. Při ní přiváže kněz k tělu dítěte červenou nit jako symbol této ochrany a vloží mu do ručky kousek zlata na znamení, že je čeká šťastná budoucnost. Velmi významnou sanskárou je udělení posvátné šňůry, při níž zavěsí kněz chlapci přes rameno trojdílnou nit, která má vyznačit dobu, kdy chlapec přechází do rukou gurua, aby se mu dostalo náboženské výchovy. Tento obřad se koná u bráhmanských hochů mezi pátým

---

⁴⁹ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 23-25.

⁵⁰ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 142.

a osmým rokem života, u příslušníků nižších kast později. Mezi další nejvýznamnější sanskary patří svatební a pohřební obřad, oba konané za přítomnosti posvátného ohně.⁵¹

Mohlo by se zdát, že právě každodenní domácí obřady a předpisy, které provázejí věřícího po celý den a jsou spojené s odříkáním modliteb a obětováním květin, ovoce a někdy i pokrmů domácímu bohu, přičemž nesmí chybět zapálené vonné tyčinky, jsou základem hinduistické etiky. Jedná se sice o její důležitou část, netvoří však samotný základ.

Chrámové obřady jsou zcela dobrovolné a četnost návštěv každého vyznavače hinduismu je individuální. Jak každodenní domácí obřady, tak i ty chrámové vycházejí z představy, že bohové jsou přítomni ve svém symbolu, který je zobrazen nejčastěji prostřednictvím soch, obrazů či geometrických obrazců tzv. mandal, musí se s nimi tedy zacházet jako s nejvznešenějšími, oddaně milovanými bytostmi. Z tohoto důvodu je v chrámu obřadníci každý den „budí“, koupou, převlékají, zdobí, krmí, různě baví a opět ukládají ke spánku. Tyto úkony jsou rozpracovány do složitého rituálu,⁵² v němž mají své místo také modlitby, mantry (verše, slabiky nebo řady slabik, o nichž se věří, že jsou božského původu. Opakují se stále znovu, aby pozvedly vědomí věřícího a pomohly mu uvědomovat si přítomnost Boha), mandaly, okuřování a mávání světly a v neposlední řadě také nekrvavé oběti.⁵³ Za obět' však může být pokládán i čin konaný nesobecky ve prospěch jiných, čin, který jedinec vykoná, jak nejlépe umí, a přitom neulpívá na výsledcích.

Všechny tyto obřady jsou zaměřeny k dosažení boží milosti a jejím prostřednictvím k získání blaha a odvrácení zla, a to nejen pro sebe. Jedná se vlastně o „obět' za druhé“. Závisí na ní blaho a štěstí nejen kraje, v němž je božstvo uctíváno, ale i blaho celého světa a lidí vůbec.

Čin obecně hraje v hinduistickém názoru na svět a lidském bytí podstatnou roli, je právě tím, o co se opírá celá hinduistická etika. Jedná se o nesmírnou sílu, která ovlivňuje celý lidský život, přičemž nemáme na mysli pouze život žitý v daném okamžiku, ale i životy, které následují po něm. Člověk totiž dle názoru indických myslitelů nežije život jediný. Každý jedinec již prožil nedohlednou řadu životů a další na něj čekají. Jeho osudy na této pouti mohou být různé, vždy je však za ně člověk odpovědný sám.⁵⁴

---

⁵¹ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knížní klub, 2003, s. 28-29.

⁵² ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 23-24.

⁵³ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knížní klub, 2003, s. 23-25.

⁵⁴ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 25.

Hinduisté tedy věří v to, že lidská duše nežije jen jedním životem, ale že se převtěluje, tedy reinkarnuje.⁵⁵ Tento proces ale není nijak jednoduchý, především uvolnění duše pro další pozemskou existenci se neděje automaticky. I v dnešní době stále u řady věřících přetrvává přesvědčení, že v případě smrti respektují jen spálení mrtvého těla na pohřební hranici, s provedením příslušných zádušních obřadů, které musí vykonat syn zemřelého. To je také jeden z důvodů, proč každý pravověrný hinduista musí mít mužského potomka, a pokud mu ho první manželka neporodí, doporučuje se mu buď se s ní rozvést a znovu se oženit, nebo si k první choti přibrat druhou, případně ještě další a až v krajním případě alespoň adoptovat cizího syna.

Většina hinduistů se ale dočká obvyklého pohřbu žehem. Jejich duše potom podle „nižší“ tradice přichází před jakýsi soud boha smrti Jamy, který na základě jejich skutků vynáší rozsudek o jejich dalším osudu. Odměnou za dobré skutky je pobyt v nebi, respektive v některém z mnoha nebí, a trestem za špatné činy pobyt v jednom z ještě čtenějších pekel. Obojí, zřejmě ve vzájemné kombinaci, protože nikdo se v životě nedopustil jenom dobrých nebo výlučně zlých činů.

Rozsah doby mezi smrtí a dalším zrozením záměrně neuvádíme, a to přesto, že některé prameny dokonce taxativně vypočítávají, kolik staletí nebo i tisíciletí v pekle je trestem za ten či onen hřích, navzájem se ale natolik rozcházejí, že uvádět jejich údaje by nemělo smysl. Každopádně teprve až po tomto trestajícím nebo odměňujícím intermezzu pokračuje duše v pozemském životě, a to způsobem, který uvádí Bhagavadgíta:⁵⁶

„Podobně jako člověk odhazuje zchátralé šaty a bere si nové, stejně tak vtělený duch odhodí zchátralá těla a vstupuje do jiných, nových.“⁵⁷

Pro hinduisty je všeobecně známým faktem, že na své předchozí existence si nepamatujeme. Údajně na ně člověk zapomíná až v okamžiku svého dalšího porodu. Svatým životem a duchovním úsilím však může člověk získat schopnost rozpomenout se, čím byl v minulých stoletích. Písma nazývají takového člověka džátsmara, tj. „ten, kdo si pamatuje (své) zrody“. To je ovšem schopnost v našem světě zcela výjimečná.⁵⁸

---

⁵⁵ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 61-62.

⁵⁶ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 41-42.

⁵⁷ *Bhagavadgíta*. Praha: Odeon, 1976, s. 41-42. Přeložili a předmluvu a poznámky napsali Jan Filipický a Jaroslav Vacek.

⁵⁸ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 41-42.

Cesty k vysvobození

Cílem každého hinduisty je navždy uniknout ze zdánlivě nekonečného koloběhu životů, tedy cyklu zrodu, života a smrti na této planetě. K dosažení tohoto vysvobození neboli mókši existují čtyři uznávané cesty: **bhakti, džňána, jóga a karma**.

Záleží na každém jedinci, jakou cestu si zvolí, i když některé jsou mnohem obtížnější. Rozhodně ale není pravidlem to, že by každý hinduista využíval právě jednu cestu – karmanový zákon, který vychází z Bhagavadgíty, totiž platí pro všechny. Další informace o něm zmíníme v následujícím textu.

Cesta **bhakti** spočívá v milující oddanosti vůči jednomu z bohů. V bhakti hraje významnou roli domácí svatyně, protože právě zde koná každý hinduista pūdžu⁵⁹ (tj. pobožnost v rituálním provedení, „domácí bohoslužba“)⁶⁰ jako akt osobní oddanosti. Ke složkám bhaktické tradice patří zpěv hymnů, vyprávění příběhů o bozích, tanec i oslava svátků.

Nejobtížnější cestu k osobnímu vysvobození pro hinduisty představuje **džňána**. Vyžaduje nejen neustálé vedení duchovního gurua, ale také schopnost pochopit všechna svatá písma, což je úkol téměř nemožný, protože jen velmi málo lidí se kdy dokázalo odprostit od lpění na tomto světě, který vyžaduje jasné pochopení různých písem.

Cesta **jógy** vede přes tuto duchovní disciplínu tělesných a duševních cvičení, která se v Indii provádějí už tisíce roků. Má za úkol obdařit jedince vládou nad myslí i tělem, a to tak, že je třeba prokazovat sebeovládání, nenásilnost, pravdivost a cudnost a zbavit se chtivosti. Dále je třeba zvládnout určité jógické pozice, z nichž nejdůležitější je lotosová – způsob sedění se zkříženými nohama a chodidly položenými na stehnech. Koncentraci napomáhají také dechová cvičení a soustředění mysli na boží sochu. K tomu, aby mysl postupovala kupředu lze použít i manter a pozvednout tím vědomí vlastní otevřenosti vůči nejvyššímu duchu brahma. Celkem je třeba postupně projít osmi stupni od tělesných pozic až po ty poslední, které spočívají v meditaci a stavu vytržení zvaný samádhi, v němž je člověk přirovnán k lotosovému květu ve špinavém rybníku – okolní špína se ho nedotkne. Vyšší cestu představuje pak už jen vysvobození neboli mókša.⁶¹

Při cestě **karmy** nové zrození záleží na tom, jaké činy jsme konali v předchozím životě, protože zde působí kauzalita jednoduchého, ale neúprosného karmového zákona, podle něhož ten, kdo koná zlo, se rodí do špatných podmínek a jeho příští život je poznamenán

⁵⁹ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 32.

⁶⁰ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 69 a 147.

⁶¹ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 32-33.

zlem. Naopak ten, kdo koná dobro, rodí se k lepšímu životu, než byl život předchozí. Byl-li život zcela naplněn ctnostmi, je možné se zrodit i ve světě bohů. Ale ani zde nepanuje život věčný. Jakmile je „ovoce“ dobrých skutků života nebo životů předcházejících stráveno, zrod proběhne opět na Zemi. Je to z toho důvodu, aby člověk měl možnost zcela uniknout z koloběhu životů, do něhož je zapředen nejen tento svět, ale i vše živé ve vesmíru vůbec, tedy i bohové a jiní obyvatelé nadpozemských světů.

Zde je třeba si uvědomit, jak hluboké důsledky pro život jedince a společnosti nese tato „víra“. Člověk se jejím prostřednictvím učí chápat, že také tvoří součást přírody a má možnost rozvíjet svůj smysl pro zákony říše živočišné i rostlinné, rovněž se má snažit neubližovat jakýmkoli projevům života. Tato nauka o odplatě činů také poskytuje naprosto uspokojivé vysvětlení jednoho z nejpalcivějších problémů všech dob: otázky po původu zla a utrpení ve světě. Vše, co člověk prožívá v tomto životě, je výsledkem jeho vlastního chování v dřívějších životech. Sám je průvodcem svého současného údělu, sám rozhoduje o své budoucnosti. Je-li jeho současný úděl zlý, má naději, že v příštím životě se bude mít lépe, tedy bude-li v tomto životě správně žít.

Učení o karmanu může mít však i záporné důsledky. Vede na jedné straně k letargii a trpnému odevzdání se osudu, na straně druhé k lhostejnosti k bližnímu. Také myšlenka na nekonečný řetězec životů a smrtí může být sklíčující, tu ovšem pomáhá překonat vyhlídka na únik z tohoto koloběhu, tedy myšlenka na vysvobození, které může být dosaženo rozličným způsobem.⁶²

Dharma

Už od počátku svého vývoje kladl hinduismus velmi silný důraz na správné chování svých vyznavačů, které je důležité, jak je patrné z předchozího textu, také i pro své zcela zřejmé důvody. Proto věnuje tolik pozornosti propracování norem lidského jednání a vzájemných vztahů, které shrnuje pod jeden ze svých ústředních pojmů – dharmu. Toto slovo, etymologicky označující „to, co drží (pohromadě)“, bylo pojímáno v různých odvětvích staroindického duchovního života různě, například buddhismus jím označuje jednak jevy tohoto světa, jednak celé učení, souhrn buddhistické víry. V hinduismu má však jednoznačný, byť velmi rozsáhlý obsah.

Helmut von Glasenapp charakterizuje ve své monografii o hinduismu dharmu takto:

---

⁶² ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 25-26.

„Dharma je regulativní princip v celém světě, věčný zákon, který se projevuje v přírodě i zvycích, který žije ve zvykovém povědomí a řídí všechny děje ve vesmíru od neorganických složek přes rostliny, zvířata a lidi až po božské bytosti... Dharma je tedy objektivně zákon, jenž všechno řídí, právo, jež všemu vládne, a subjektivně povinnost, kterou musí člověk plnit, aby jednal způsobem odpovídajícím tomuto zákonu.“⁶³

V onom objektivním pojetí je dharma synonymem pro starší védský pojem rta, tedy jakýsi souhrn neměnných přírodních zákonů, který řídí běh světa a jeho obyvatel, pohyb planet, přírodní děje i průběh lidského života. V hinduistické terminologii se jedná o sanátana dharmu neboli věčný kosmický řád. Úlohou dharmy člověka je v tomto smyslu proces stárnutí po narození a období smrti, kterou život končí. Dále k ní patří i „sklizeň ovoce“ všech svých skutků, a to ať už v tomto, nebo příštím zrození. Těmto pravidlům není možné se vzepřít ani vymanit se z nich jiným způsobem než vysvobozením z koloběhu životů. Je totiž absolutní a naprosto nezměnitelná.⁶⁴

Pokud to shrneme a zjednodušíme, můžeme říci, že pod pojmem dharma si lze představit povinnost, morálku, zákon a řád. Nikoho tedy nepřekvapí, že je i v moderní době označována za určitý druh „sociálního cementu“, který drží pohromadě jedince a společnost.⁶⁵

Dharma je v praktickém životě hinduisty nerozlučně spjata s karmanovým zákonem, což úzce souvisí se sociálním uspořádáním indické společnosti a s určitými povinnostmi, které by měli plnit všichni jedinci. To, že člověk podle povahy svých minulých skutků zaujímá lepší či horší postavení ve společnosti, hraje v Indii velmi důležitou roli. Nikde jinde není totiž vypracován a uznáván kastovní systém, který detailně třídí společnost do uzavřených stavů a kast. Každá tato skupina má svou vlastní dharmu, označovanou jako svadharma, své vlastní morální předpisy, své příkazy a zákazy, jež se někdy navzájem podstatně liší. Často například vidíme, že to, co patří k povinnostem bráhmana, tedy představitele nejvyššího stavu, je zakázáno šúdrovi, jenž stojí na nejnižší příčce kastovního žebříčku. A naopak, co si smí dovolit šúdra, znamená u bráhmana přečin.

Své vlastní, často protichůdné příkazy a zákazy, měli i příslušníci čtyř životních stadií, které hinduismus uznával: stádium žáka, hospodáře, poustevníka a poutníka v bezdomoví (týkají se tedy mužů). Tato čtyři stadia dávají člověku prostor pro naplnění jeho tužeb,

---

⁶³ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 32-33.

⁶⁴ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 32-33.

⁶⁵ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 142.

k rozvinutí činností, k nimž svým přirozeným založením tíhne, a které bráhmani utřídili do čtyř kategorií, které nazvali čtyři cíle života.⁶⁶

V dnešní životní praxi to ale bývají nanejvýš tři stadia, přičemž za naprosto povinné se považuje stadium hospodáře – otce rodiny. V tomto životním stadiu by měl každý usilovat o zachování rovnováhy tří cílů: dharma, artha (získávání pozemských statků) a káma (získávání smyslových požitků). Později byla přiřazena ještě mókša (konečné vysvobození z koloběhu životů, k té vede člověka správné plnění dharmy).

Stále mluvíme o dharmě mužů, ale pochopitelně i ženy mají svou dharmu: vdát se a mít děti, patřit během života jen jednomu muži, nikoli však zemřít na jeho pohřební hranici. To (dnes sekulárním zákonodárstvím zakázáno) se pokládalo za záslužný skutek, ne za dharmu.

V obou případech, tedy pro muže i ženy, platí pro mimořádné situace tísňová dharmu, podle níž je dovoleno jinak závazné příkazy a zákazy porušit.⁶⁷

Celkově je možno konstatovat, že historický vývoj náplně dharmy, tohoto veledůležitého normativu soukromého i veřejného života hinduistů, směřuje bohužel ke stále výraznější formálnosti, ke lpění na často nelogických a bezobsažných předpisech a zákazech, které ke zvyšování morální a duchovní úrovně jednotlivců ani celé společnosti rozhodně nepřispívají. Ještě je třeba zmínit, že ačkoli porušování příkazů trestají v nápadných případech světská moc nebo kastovní představenstva zvaná paňčájaty, za dodržování dharmy zodpovídá především každý jedinec sám, protože v závislosti na dodržování dharmy se odvíjí další osud jedince v tomto a zejména v příštím životě.⁶⁸

3.2 Nazírání na bohy

Jak jsme již zmínili výše, hinduismus vzešel z védského náboženství, které řadíme k náboženstvím polyteistickým. Neuznává tedy princip jednoho nejvyššího boha, pouze velké množství bohů, kterým je třeba přinášet oběti, aby člověku neškodili, ale naopak aby mu dávali štěstí, blahobyt a vše možné, co potřebuje k životu.

Zlom ovšem nastává společně se vznikem upanišad, se kterými můžeme spojovat i vznik samotného hinduismu, jelikož tvoří jeho pevný kořen a základ. Upanišady, jak již bylo

---

⁶⁶ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 26-27.

⁶⁷ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 142-143.

⁶⁸ ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. Praha: DharmaGaia, 1993, s. 37.

zmíněno, vysvětlují vědy, ale k nejnovějším poznatkům, které přináší, patří to, že proměňují polyteismus v monoteismus. Tento fakt je velmi důležitý, protože po této stránce bývá v hinduismu pronášeno mnoho omylů – velmi často se říká, že v hinduismu existují tři hlavní bohové, jedná se tedy o polyteismus, což vůbec není pravda.

Upanišady si totiž poprvé položily základní otázku: Jestliže tu máme takové množství bohů, není přeci možné, aby vznikli sami od sebe, někdo je přeci musel stvořit, musí tu být tedy někdo, jeden, jeden princip, který je základní a rozhodující. A zde právě nastává klíčový okamžik toho, kdy se védské náboženství vyvinulo v monoteismus, protože upanišady říkají – ano, nad vesmírem vládne velký duch neboli určitý princip, který člověk nedokáže uchopit a popsat. Z tohoto důvodu je jednodušší určit, jaký není – malý ani velký, muž ani žena, smrtelný ani nesmrtelný,... Je to všechno jiné, jen ne to, co člověk zná ze svého vlastního života a prostředí.⁶⁹

Tento velký duch, jednoduše řečeno hinduistický Bůh, bývá označován sanskrtským výrazem brahma, který má dvojí etymologii: odvozuje se od „br“ (dýchat) a „bri“ (být velký). K hlavním atributům, které se mu přidělují, patří sat, čit a ánanda: Bůh je tedy bytí, vědomí a blaženost. Pro mnoho vyznavačů představují ovšem tyto abstrakce prázdná klišé, a proto si vypomáhají různými obrazy. Hinduismus je z toho důvodu vybízí k tomu, aby mysleli na Boha jako na to nejušlechtilejší, co mohou ve smyslově postižitelném světě nalézt. To znamená představovat si Ho jako nejvyšší bytost, neboť nejvznešenější korunou přírody jsou právě lidské bytosti.

Vztah brahma neboli hinduistického Boha ke světu se proměňuje v závislosti na symbolu, který přijmeme. Pojímáme-li ho jako osobu, pak se bude jevit jeho vztah ke světu jako vztah umělce k jeho dílu. Bude zastávat roli Stvořitele (brahmy), Uchovatele (Višnu) a Ničitele (Šivy).⁷⁰ Tento projev brahma se nazývá trimúrti, doslova „mající trojí podobu“ a je považován za nejvyšší hinduistickou božskou trojici. Lidová teologie ji často vykládá jako tři nezávislá centra vědomí, jedná se ale o tři projevy jediného boha, a zároveň tři pohledy na jedinou celistvou nejvyšší bytost, tedy jediné brahma.

Hinduismus je zcela výjimečný v tom, že přijímá jako samozřejmou skutečnost, že lidé hledají boha na různých úrovních a v rozličných směrech. Proto pokládá všechny náboženské představy jako platné, neklade je však všechny do stejné roviny. Na nejvyšší místo v tomto hodnocení staví uctíváče absolutna, potom následují uctíváči osobního boha,

---

⁶⁹ KÜNG, Hans. *Světová náboženství očima profesora Hanse Künga: hinduismus* [DVD]. Praha: Filmexport Home Video s. r. o., © 1999 [cit. 2014-02-24].

⁷⁰ SMITH, Huston. *Světová náboženství: po stopách moudrosti předků*. Praha: Knižní klub, 1995, s. 47.

poté přicházejí uctívači božských inkarnací: Rámy, Kršny aj., níže stojí ti, kteří uctívají předky a mudrce, nejnižší postavení zaujímají uctívači drobných sil a duchů. Toto hodnocení je však závazné jen pro filosoficky laděnou menšinu hinduistů.

Většina hinduistů setrvává ve vírách, které se překrývají s nižšími stupni zmíněného žebříčku hodnot, a spokojuje se s tím, že je bráhmani zahrnuli do přepestré hojnosti hinduistických představ. Jak říká filosof Rádhakrišnan:

„Je pravda, že přemýšlivý hinduista touží uniknout ze zmatku do ticha absolutna, dav však stále stojí a zírá na nebesa.“⁷¹

Tam sídlí bohové, od nichž očekává dobro.⁷²

---

⁷¹ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 17-19.

⁷² ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 17-19.

4 Vědy

Pro pochopení historické velikosti a důležitosti véd je třeba si alespoň velmi jednoduše srovnat poznatky týkající se starověké Indie s dalšími poznatky, které se týkají světových civilizací v daném období. Uvědomme si, že k poznávání raných etap starověkých dějin Blízkého východu nebo antického světa má historická věda řadu pomocníků: archeologické vykopávky, nápisy, místní dějepisné záznamy a kroniky, mince, architektonické a umělecké památky. V Indii však pocházejí nejstarší nápisy a mince až z druhé poloviny prvního tisíciletí před naším letopočtem, stavitelské památky jsou ještě skoro o tisíc let mladší, historiografii si stará Indie nikdy nevytvořila a archeologické nálezy ze staré doby jsou s výjimkou kultury poříčí Indu vzhledem k rozsahu země velmi skrovné. Těžko bychom ostatně mohli očekávat bohatší nálezy materiálních pozůstatků po společenství, které žilo kočovným způsobem života a nepoužívalo písma. I přes tyto skutečnosti nám toto rané období indoevropského osídlení severní Indie zanechalo o sobě obsáhlé a neobyčejně cenné svědectví – vědy.⁷³

V předchozích kapitolách jsme se již obecně seznámili s faktem, že se jedná o nejstarší známé posvátné texty hinduismu a jejich doslovný překlad znamená „vědění“, i když v tomto kontextu označuje toto slovo sbírku sanhit neboli posvátného poznání či vědění. Jejich vznik se odhaduje na léta 1300 až 600 před naším letopočtem, ale ústní tradice, na níž jsou texty založeny, může sahát několik století a možná i tisíciletí hlouběji do minulosti.⁷⁴

Období vzniku véd je nutno spojovat s příchodem Indoíránců, kteří sami sebe nazývali Ártji, tj. Vznešenými. Tito předkové většiny dnešních severoindických obyvatel dorazili přibližně ve druhém tisíciletí do severozápadní Indie při velkém stěhování národů a přinesli si s sebou mnoho náboženských představ pocházejících ze společného indoevropského odkazu. Na indické půdě, přibližně na území dnešního Pákistánu a Paňdžábu, je dotvořili, pravděpodobně i smísili s některými prvky víry svých předchůdců, nositelů velké kultury z poříčí Indu, a dali jim podobu takzvaného védského náboženství. Tento název dostalo podle véd, souboru obětních a oslavných hymnů adresovaných různým bohům, a pozdějších komentářů k nim, které si přiblížíme později.⁷⁵

---

⁷³ ZBAVITEL, Dušan. *Otazníky starověké Indie*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 21.

⁷⁴ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 28.

⁷⁵ *Upanišady*. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 5.

V raném védském období se nepoužívalo k zaznamenávání písmo, patrně ho v této době ještě neznali, což ale slovesnou tvorbu véd nijak neomezovalo. Protože tyto hymnické písně a způsob provádění obětí, pro něž sloužily písně jako doprovod, považovali lidé za něco, co jim sdělili samotní bohové, aby je poučili, jak je mají správně uctívat, obdařili je gloriolou posvátnosti a neměnnosti. K tomu, aby v nich i při absenci jakéhokoli písemného záznamu nedošlo ani k sebemenším změnám, si vytvořili složitý a důmyslný systém jejich uchování výhradně ústním podáním, jemuž vdčíme za to, že se nám védské texty dochovaly až do svého mnohem pozdějšího písemného zaznamenání naprosto věrně, to znamená bez jakékoli obsahové, jazykové i fonetické změny. Tato nutnost naprosto přesné reprodukce byla založena na přesvědčení, že účinnost a úspěch oběti jsou přímo závislé na tom, zda se obětník neodchýlí, dokonce ani v délce jediné samohlásky nebo v přízvuku jediné slabiky, od předepsaného znění, a že každá jeho odchylka, chyba nebo vynechání způsobí opačný výsledek co se týče obětování – přinese všem zúčastněným neštěstí.⁷⁶ Úkol uchovávat tyto hymny a přinášet jménem celé védské komunity bohům oběti připadl bráhmánům, kteří představují, jak již bylo zmíněno, po duchovní stránce nejvyšší vrstvu neboli varnu hierarchicky uspořádané védské společnosti. Bráhmani si tento svůj monopol bedlivě sřežili a s vývojem staroindické společnosti ještě dál posilovali. Díky těmto svým výhradním znalostem védských textů a obětních praktik, které předávali opět jen svým bráhmanským nástupcům, mohli jediné oni působit nejen jako obětníci, ale i jako rádcové panovníků, učitelé ostatních, astrologové a lékaři. Výsadní postavení intelektuální elity si v hinduistické společnosti udrželi dodnes.⁷⁷

4.1 Význam véd

Védské texty neplní pouze funkci nejstarších posvátných knih hinduismu, ale těší se rovněž ze všech hinduistických písem nejzbožnější úctě. Často bývají prohlašovány za základní kánon hinduismu, což je ovšem mylná informace. Proto bychom zde chtěli znovu zdůraznit důležitý fakt, že stejně tak jako hinduismus nemá zakladatele, postrádá i „základní posvátný text“, který by jasně vymezoval okruh náboženských představ. A i přesto, že se někteří snaží nalézt na své existenční otázky odpovědi ve védách, nelze je považovat

---

⁷⁶ ZBAVITEL, Dušan. *Otazníky starověké Indie*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 22-24.

⁷⁷ *Upanišady*. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 5-6.

za základní text. Jiní příznivci hinduismu se tyto otázky totiž mohou pokoušet zodpovědět pomocí Bhagavadgíty, jiných knih, nebo také pomocí místních tradic.⁷⁸

Úroveň jejich uctívání a důležitost pro hinduisty naznačuje i skutečnost, že Brahma a Višnu často v jedné nebo více rukou drží pusaku neboli knihu obsahující védy.

Texty véd charakterizuje nejen hloubka duchovního obsahu, ale i jejich ladění. Neseťkáme se v nich s pesimismem nebo negativním „dušezpytováním“, které nacházíme v pozdější hinduistické literatuře. Tato díla se nesou ve znamení zcela pozitivního pohledu na život a na smrt i na uznávání kosmického a morálního řádu zvaného rta, zahrnujícím respektování nejvyšších hodnot ve vesmíru – dobroty, krásy a pravdy.⁷⁹ Abychom si tato slova potvrdili a utvořili si o nich jasnější představu, uvádíme zde ukázky, ovšem pouze z Rgvédy a Atharvavédy, protože ostatní překlady těchto raných děl nejsou k dispozici v češtině ani angličtině:

„SÚRJA (Rgvéda I. 50)

*Paprsky nesou už vzhůru
boha, jenž bytost zná,
aby všichni viděli Slunce.*

*Před vševídicím Sluncem
hvězdy s temnotou noci
jak zloději plíží se pryč.*

*Daleko široko po sídlech lidí
šíří se jas, paprsky jeho
planoucí jak hořící ohně.*

*Vítězné Slunce, všem zřejmé,
po celém prostoru záříš,
nosiči denního světla.*

---

⁷⁸ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kolektiv. *Základy asijských náboženství I. díl*. Praha: Karolinum, 2004, s. 109, 114.

⁷⁹ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 28.

*K bohům obrácen vycházíš,
obrácen k lidem, k celému světu,
aby zřeli nebeské světlo,*

*ty oko čistého Varuny,⁸⁰
kterým se rozhlíží vládce,
jak kdo z lidí je činný.*

*Dny noci vyměňujíc, ó Slunce,
širým prostorem kráčíš
a na tvorstvo shlížíš.*

*Sedm plavých koní veze tvůj vůz,
bože s plamenným vlasem,
Slunce dalekovidoucí!*

*Sedm zářících dcer vozu
samo se od sebe připřahá –
s nimi jede bůh Slunce.*

*Nebeské světlo spatřili jsme
z temnoty vystoupit k výši:
bůh Slunce k bohům přišel
a my k nejvyššímu světlu“.⁸¹*

„O ŠTĚDROSTI (Rgvéda X, 117)

*Nedali bohové hlad, aby zabíjel,
i k těm, kdo sytí jsou, přikvačí smrt.
Jen dary nezničí bohatství štědrého,
lakomce nikdo však nevidí rád.*

---

⁸⁰ Ve védách je bůh Varuna strážcem vesmírného řádu.

⁸¹ *Základní texty východních náboženství: hinduismus*. Praha: Argo, 2007, s. 10.

*Kdo vůči chudému, jenž prosí o jídlo,
zatvrdí mysl, ač všeho má dost,
i když se dříve s ním přátelsky stýkal,
nikdo ho, lakomce, nevidí rád.*

*Muž, který vyhublým prosícím žebrákům
potravu rozdává, štědrým je zván.
Dobře je tomu, kdo na výzvu pomůže
a získá přítele pro příští čas.*

*Kdo nedá potravu příteli blízkému
a vždycky věrnému, ztratí jej hned;
ten dárce jiného najde si dojistá,
neboť si řekne: To není můj dům.*

*Nechť dává bohatší tomu, kdo prosí jej,
vzpomenuv na cestu, jež před ním je;
jak kolo vozu se otáčí bohatství –
k tomu se přikloní, k onomu zas.*

*Pro muže hloupého marná je potrava,
pravdu dím – pro něho je to spíš trest.
Nehostí přítele či druha věrného,
sám jídá – sám vinu ponese též.*

*Pluh rukou vedený obživu přináší,
ten, kdo jde kupředu, dorazí k cíli,
řeč dává bráhmanům víc nežli mlčení
a lepší štědrý je přítel než skoupý.⁸²*

---

⁸² Základní texty východních náboženství: hinduismus. Praha: Argo, 2007, s. 20.

„ČAS (Atharvavéda 6. 120)

*Ať proti vzduchu, proti zemi, nebi,
ať proti rodičům snad spáchali jsme hřích,
kéž od vin očistí nás tento oheň
a přivede nás v jasnou říši blažených!*

*Kéž matka Země a Aditi⁸³ blízká
i vzduch nás chrání před úderem krutých běd,
kéž otec Nebe viny předků smaže,
ať spolu s příbuznými získám jasný svět.*

*Ráj, v kterém zbožní pijí číše slasti,
když opustili trudné strasti zemských těl,
kde není chromých ani zmrzačených,
kéž s rodiči a dětmi máme za úděl.“⁸⁴*

I přesto, že jsme si ještě jednotlivé védy blíže nepopsali, pokládáme představení ukázek za velmi přínosné pro dokreslení zmiňované problematiky. Setkali jsme se v nich s mnohostí božských jmen, což může být matoucí vzhledem ke skutečnosti, že védy uznávají pouze jedinou nejvyšší moc, která se projevuje v mnoha podobách. Jako celek popisují védy tuto nejvyšší a vším prostupující sílu jako představitele krásy a světla přírodního světa a také veškerého dobra a vznešenosti, kterých je schopen lidský duch.⁸⁵

Je zcela nepochybné, že převážná většina védských veršů sloužila bezprostředně rituálním účelům. Zpívaly se nebo mumlavě pronášely jak při velkých, tak později i při každodenních domácích obětech. Nerozřešenou otázkou však stále zůstává, proč byly do tohoto přísně účelového souboru s takto vyhraněnou funkcí zahrnuty i skladby, které na první pohled do tohoto obětnického rámce nezapadají.⁸⁶

---

⁸³ Aditi (Nevázanost, Volnost) je nejen matka bohů, ale také božstvo vykupující tvory z nesnází.

⁸⁴ *Základní texty východních náboženství: hinduismus*. Praha: Argo, 2007, s. 22.

⁸⁵ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 28.

⁸⁶ ZBAVITEL, Dušan. *Otazníky starověké Indie*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 29.

4.2 Dělení a obsah védských sbírek

Základní texty védské slovesnosti, sbírky neboli samhity, jsou čtyři: Rgvéda, Sámavéda, Jadžurvéda a Atharvavéda. Rgvéda obsahuje hymnická velebení používaná, když starověcí kněží přinášeli bohům oběti, zatímco v Sámavédě nalezneme jen malý počet původních veršů čili manter, ale jinak odráží tato sbírka materiál z Rgvédy, který je ke zpěvu nově uspořádaný. Jadžurvéda čili Véda obětních formulí se liší tím, že se z ní dovídáme hlavně o podrobnostech obřadů prováděných védskými kněžími, ale rozpracovává také atributy různých hudebních požadavků. Atharvavéda je svým laděním výrazně magická a uvádí soubory zaříkadel, kouzel a jiných okultních vzývání. Patřila výlučně kněžstvu a nebyla určena k veřejné recitaci.⁸⁷

Nejvýznamnější a nejstarší védskou sbírku představuje Rgvéda obsahující tisíc dvacet osm hymnů průměrně o deseti verších čili mantrách, jež tvoří antologii složek schopných stát samostatně jako uzavřená díla. Hymny nemají fixní pořadí a sledují společné téma starověké a božské moudrosti, týkající se stvoření a činnosti védských bohů. Zmiňují se také o obětním rituálu a použití sómy, nektaru, který bráhmani provádějící oběť nabízejí bohům a také jej sami pijí. Tyto hymny obsahují rovněž i mnoho mystických zpěvů, ty jsou ale odlišné od veršů zaznamenaných v Atharvavédě.⁸⁸

Ačkoli se hymny Rgvédy vyznačují prostým jazykem, obsahují i některé velmi složité filosofické myšlenky zanechávající více otázek než odpovědí. Snad proto, že jejich smysl čas zatemnil nebo jej nechal úplně zmizet. Vedle hádanek tu nalezneme i velmi krásná umělecká vyjádření, jež si uchovávají tyto vlastnosti i po problematickém překladu z védského jazyka. Například hymnus O stvoření světa, známý také pod názvem Násadíja, prohlašuje původ světa za záhadu, ponechává otázky otevřené a nenabízí tudíž žádnou z „uhlazených odpovědí“, které nalézáme například v mezopotámských nebo egyptských teoriích o stvoření.⁸⁹ Jelikož je tento filosoficky prohloubený hymnus nejznámější z celé Rgvédy, uvádíme jeho ukázkou:

---

⁸⁷ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knížní klub a Balios, 2000, s. 28-29.

⁸⁸ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 31-32.

⁸⁹ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knížní klub a Balios, 2000, s. 28-29.

„O STVOŘENÍ SVĚTA (Rgvéda X. 129)

*Nebylo jsoucna ani nejsoucna tehdy,
nebylo vzdušného prostoru ani nebe nad ním.
Co se hýbalo? Kde? Kdo v ochraně bděl?
Byla to voda, hluboká, nesmírná?*

*Nebylo smrti, nesmrtelnosti v onen čas,
nebylo stopy po noci a dni.
Samo sebou jen „to“ bez dechu dýchalo.
Mimo to nic nebylo jiného...*

*Tma byla na počátku, pokrytá tmou,
v ní toto vše jako nerozlišená spousta vod.
Tam zárodek zahalen prázdnotou hluchou –
to jediné povstalo mocí tvůrčího vznícení.*

*V něm se nejdříve zrodila touha –
to byl první výron mysli.
V srdci hledající rozvážně, moudří
v nejsoucnu našli odůvodnění jsoucna.*

*Napříč rozpjali k měření šňůru;
bylo vůbec něco dole, bylo něco nahoře?
Oplodňující moc byla a síly;
dole prasíla, nahoře podnět.*

*Kdo vpravdě ví, kdo může na světě říci,
odkud vše vzniklo, odkud se vše vytvářelo.
Bozi se zrodili později s tímto světem.
Kdo tedy ví, z čeho svět povstal?*

*Ten, jenž toto stvořil svou mocí,
ať sám vše vykonal nebo ne,*

*on, bdící nad světem v nejvyšším nebi,
jistě to ví – nebo neví to ani on sám.* ⁹⁰

Odborníci zabývající se danou problematikou se shodují, že vědy, tedy nejstarší zaznamenaný výraz indoárijské víry, nemají sobě rovného textu z hlediska hloubky. Z tohoto důvodu nepředstavují jen úsvit hinduismu, ale také vrchol indické filosofie a lidské moudrosti, zahrnující celý proces vývoje od jejího počátku až po její završení.⁹¹

Je třeba si uvědomit, že ruku v ruce s dobou jejich vzniku vystávají určité paradoxy. Jak už jsme konstatovali, védská Indie neznala písmo, ale ani v pozdější době, když už se v Indii písmo běžně používalo, nesměly být védské texty zapsány. Kdy a za jakých okolností došlo k jejich písemnému zaznamenání, nevíme. Určitě se tak stalo ale až dlouho po přelomu našeho letopočtu, to znamená, že se udržovaly výhradně ústním podáním po dobu hodně přesahující celé tisíciletí. A přesto nikdo nepochybuje o tom, že do detailu věrně odpovídají původním textům.

Vlastně ani o době vzniku jednotlivých samhit nedokážeme říci mnoho určitého. Nepochybné je jen to, že nejstarší tvoří jako celek Rgvéda, ale i v Atharvavédě jsou zahrnuty některé velmi staré texty, podle některých badatelů přesahující dokonce i stáří základní védské sbírky. Skutečný problém potom představuje tedy absolutní datování vzniku i konečné redakce celého védského souboru. I přes tyto skutečnosti je ovšem velikost významu véd nepopíratelná.⁹²

4.3 Upanišady

Hovoříme-li o souboru védské slovesnosti jako o základním kameni oné velkolepé stavby, kterou představuje staroindická duchovní literatura, máme na mysli především závěrečnou složku véd zvanou upanišady. Formálně jsou sice jako filosoficko-náboženské komentáře pevně začleněny do védského systému, neboť jsou jednoznačně přiřazeny k jednotlivým védským sbírkám, na něž se také odvolávají a citují je, ale svou ideovou náplní je daleko a významně překračují. Zde máme ale na mysli jen několik nejstarších knih opatřených názvem upanišady. Dělnesoucích toto označení nalezneme totiž v sanskrtské literatuře velké množství, jejich počet činí více než dvě stě, nejedno z nich je velmi pozdního

---

⁹⁰ *Základní texty východních náboženství: hinduismus.* Praha: Argo, 2007, s. 21.

⁹¹ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie.* Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 29.

⁹² ZBAVITEL, Dušan. *Otazníky starověké Indie.* Praha: Lidové noviny, 1997, s. 26.

původu. Některá byla sepsána dokonce až ve zcela nedávné době – existují například tantrické i jógické upanišady, sektářské upanišady (višnuistické nebo šivaistické) a nechybí ani skladby se stejným žánrovým označením, které nezaprou vlivy islámu nebo křesťanství. Těmi se tu ale nebudeme zabývat. Předmětem našeho zájmu budou jen ty nejstarší, nesporně védské upanišady.⁹³

Jak už je v případě staroindických textů pravidlem, určení místa a zejména doby, kdy byly upanišady vytvořeny, je spojeno s velkými potížemi a nejistotou. Jistotu nalézáme jen v tom, že místo jejich vzniku se značně liší od prostředí, v němž vznikly původní sbírky hymnů, které uváděné zeměpisné názvy usvědčují z omezení na severozápadní oblast indického subkontinentu, kdežto upanišady jsou patrně výtvořeny mudrců žijících mnohem dál na východě, v prvních královstvích v poříčí Gangy, které se nacházejí až v blízkosti hranic Bengálska. Naproti tomu určení doby jejich vzniku tvoří předmět polemik a vzájemně hodně odlišných dohadů. Většina badatelů se však shoduje alespoň v názoru, že ty nejstarší z nich, Brhadáranjaka a Čhándógja, jsou svým učením předbuddhistické, pocházejí tedy pravděpodobně ze sedmého až šestého století před naším letopočtem. Jen o málo nižší stáří přisuzují badatelé zpravidla upanišadám Taittiríja, Aitaréja a Kaušítakí, které kladou do šestého až pátého století před naším letopočtem. Další upanišadové texty z kategorie „nejstarších“ umísťují potom s velkými názorovými rozdíly do různých částí druhé poloviny prvního předkřesťanského tisíciletí.

U kolébky vyčlenění některých upanišad jako nejstarších stál védantista Šankara zvaný také Šankaráčárja, patrně nejslavnější indický filosof všech dob. Už v jeho době, v osmém až v devátém století našeho letopočtu, existovalo zřejmě mnoho sanskrtských textů pozdějšího původu, kterým chtěli jejich autoři dodat větší vážnost tím, že k jejich názvům přidali slovo upanišad, zřejmě z tohoto důvodu jich v současné době existuje několik set. Šankara si z nich zvolil jedenáct za poklad svých proslulých komentářů a o dvanácté (Kaušítakí) se alespoň častěji zmiňuje. V současné době k nim ale většina badatelů a překladatelů přiřazuje ještě jako třináctou upanišadu Maitrí.⁹⁴ Na základě těchto poznatků můžeme tedy říci, a to i přestože některé hinduistické kruhy připisují védskou autentičnost sto osmi upanišadám, že následujících třináct nejstarších upanišad lze považovat za skutečně védské: Brhadáranjaka, Čhándógja, Aitaréja, Taittiríja, Íša, Kéna, Katha, Prašna, Mundaka, Mándúkja, Švétásvatara, Kaušítakí a Mitrí.⁹⁵

---

⁹³ ZBAVITEL, Dušan. *Otazníky starověké Indie*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 38.

⁹⁴ *Upanišady*. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 9-11.

⁹⁵ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 188.

Se vznikem upanišad je spojen i další nejasný problém, a to otázka, kdo je vytvořil. Nemáme na mysli vlastní jména, těch samotné upanišady uvádějí velké množství, ale pro nás nenesou žádnou výpovědní hodnotu, důležitější však je, že vypovídají o sociální příslušnosti těchto osob. Na nejednom místě totiž vkládají základní myšlenky svého učení do úst králům, tedy kšatrijům, a nechávají je v diskusích vítězit nad bráhmány. Připočteme-li k tomu skutečnost, že i zakladatelé buddhismu a džinismu Siddhártha Gautama a Mahavíra z doby nepřiliš vzdálené nejstarším upanišadám byli příslušníky kšatrijské varny, vypadá to, jako bychom tu byli svědky určitého, alespoň dočasného průlomu do ideologického monopolu bráhmánů. Někteří badatelé však v tomto ohledu varují před ukvapenými závěry a domnívají se, že některé složky bráhmanské komunity pravděpodobně považovaly za výhodné prezentovat učení, které podporovaly, tak, aby se zdálo, že pochází od královské elity. Nemůžeme vyloučit ani to, že se jednalo o snahu zdůraznit, že záleží především na samotné myšlence a ne na tom, kdo ji pronáší, a že spásného poznání může dosáhnout každý bez ohledu na svůj původ.⁹⁶

Záměr jakéhokoliv autora je už zřetelnější – použití védských mýtů především pro ilustrování své filosofie o jedinečnosti a transcendentnosti Nejvyššího ducha neboli brahma a jeho přítomnosti ve všech stvořených jsoucnech. Z tohoto základního prvku potom odvozují různé světy a kosmické i psychické činitele, o které se zajímají především. Stále však zdůrazňují, že základní prvek (brahma) po stvoření vstoupil do stvořených jsoucen a je v nich stále přítomen, určitým způsobem se s nimi tedy ztotožňuje, a přece se od nich liší.⁹⁷ To znamená, že i átman neboli individuální duše každého jedince je totožný s „vesmírnou duší“ brahma.⁹⁸

Tímto směrem se ubírá i kosmogonická úvaha jedné z raných upanišad Brhadáranjaky, kde v mytologickém myšlení nalézáme jasně patrný posun od jevů vnějšího světa do nitra člověka. Stvoření je zde připsáno principu brahma v podobě muže, o tom už ale pojednáme v samotném textu I. 4., který si, i přes svou délku, kvůli jeho významnosti, srozumitelnosti a názornosti, dovoluujeme uvést celý:

---

⁹⁶ *Upanišady*. Praha: DharmaGaia, 2004, s. 10-11.

⁹⁷ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. Praha: Vyšehrad, 1997, s. 39-40.

⁹⁸ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 33.

„BRHADÁRANJAKÓPANIŠAD (I. 4.)

1. Na počátku bylo pouhé Já, jež mělo podobu osoby. Rozhlédl se a neviděl nic než sebe. Řekl nejprve: „Já jsem.“ Z toho vzniklo slovo já. Proto i dnes, je-li někdo osloven, řekne nejprve „já jsem.“, a teprve pak uvede jméno, které mu náleží. Dříve, než bylo toto vše, on spálil veškeré zlo, proto se nazývá osoba. Kdo toto ví, spálí toho, kdo by se nad něho chtěl vyvyšovat.

2. Báł se. Proto se ten, kdo je sám, bojí. Potom si pomyslí: „Proč se bojím, když kromě mne není nic?“ Nato jeho strach zmizel. A proč by se také báł? Vždyť strach bývá z druhého.

3. Vůbec mu však nebylo veselo. Proto tomu, kdo je sám, nebývá veselo. Zatoužil po druhém. Nabyl takové velikosti jako muž a žena v těsném objetí. Rozděil sebe sama vedví: tak vznikl manžel a manželka. „Každý (z nás) jsme jen polovinou celku,“ říkával proto Jádžňavalkja⁹⁹.
A proto bylo toto prázdné místo zaplněno ženou. Obcoval s ní. Tak se zrodili lidé.

4. Ona si pomyslela: „Jak to, že se mnou obcuje, když mě stvořil ze sebe sama? Ukryji se (před ním).“ Stala se krávou, on pak býkem. Obcoval s ní. Tak se zrodil skot. Stala se klisnou, on pak hřebcem. Stala se oslicí, on pak oslem. Obcoval s ní. Tak se zrodili jednokopytníci. Stala se kozou, on pak kozlem. Stala se ovčí, on pak beranem. Obcoval s ní. Tak se zrodil brav. Takto stvořil všechno, cokoli žije v páru, až po mravence.

5. Věděl: „Já jsem stvoření, protože já jsem stvořil toto všechno.“ Tak se stal stvořením. Kdo toto pozná, je v tomto jeho stvoření.

6. Potom takto třel a z úst (jako) z lůna a z rukou vytvořil oheň. Proto je to obojí vevnitř neochlupené – vždyť i lůno je vevnitř neochlupené. A když se pak říká „obětuj tomuto, obětuj tomuto“, (to jest) některému bohu, je to jeho stvoření, neboť on sám je všemi bohy. Cokoli je pak zde vlhkého, to stvořil ze semene a je to sóma. A toto všechno je i potrava i pojídač. Sóma je potrava a oheň je pojídač.¹⁰⁰ A to je nejvyšší tvorba Brahmy, že stvořil bohy vyšší (než je sám), a ač smrtelný, stvořil nesmrtelné. Proto je to nejvyšší tvorba.
Kdo toto pozná, je v tomto jeho nejvyšším stvoření.

⁹⁹ Jeden z nejčastěji uváděných upanišadových mudrců.

¹⁰⁰ Všechny védské oběti byly zápalné.

7. Tehdy bylo toto nerozlišené. Rozlišilo se to podle jména a tvaru, (takže se říká) toto je jméno, toto je tvar. A tak i dnes se to rozlišuje podle jména a tvaru: toto je jméno a toto tvar. On pak sem vstoupil až po konečky nehtů, jako je břitva ukryta v pouzdře nebo oheň v zápalné látce, takže ho není vidět, neboť je neúplný. Když dýchá, nazývá se dech, když mluví, řeč, když se dívá, zrak, když naslouchá, sluch, když myslí, mysl: to všechno jsou jen názvy jeho činností. Kdo uvažuje jen o jediné z nich, ten neví, neboť on je s tou či onou činností neúplný. Necht' ho považuje za átmana, neboť v něm tyto všechny splývají. On je stopou toho všeho, neboť tímto átmanem lze poznat vše, tak jako se nalezne (dobyčče) podle stop. Kdo toto ví, získá úctu a věhlas.

8. To nejnuitrnější, kterým je átman, je dražší než syn, dražší než bohatství, dražší než všechno jiné. A když někdo řekne někomu jinému, považujícímu za drahé něco jiného než átmana, že to drahé ztratí, má pravdu a tak se také stane. Jedině átmana považujte za drahého. Kdo považuje za drahého jediné átmana, tomu to drahé nezahyne.

9. Říkají: „Lidé myslí, že brahmovským věděním se stanou vším; co tedy vědělo brahma, že se stalo tímto vším?“

10. Na počátku bylo brahma toto. Znal jen sebe sama: „Já jsem brahma.“ Proto se stalo tímto vším. Kdo z bohů to pak pochopil, i ten se stal tímto. A taktéž (každý) z ršů a lidí. Vida to, poznal rši Vámadéva: „Já jsem byl Manu¹⁰¹ a také slunce.“ Tak i teď, kdo ví, že je brahma, stane se tím vším. Ani bohové mu v tom nemohou zabránit, neboť se stane jejich átmanem. A tak když někdo uctívá jiné božstvo, domnívaje se: „ono je jiné a já jsem jiný“, neví. Je pro bohy tím, čím dobytče. Vždyť jako je mnoho dobytčat prospěšných člověku, tak je každý člověk prospěšný bohům. A když se ztratí i jen jediné dobytče, je to nemilé, natož pak mnoho. Proto i těm (bohům) není milé, když to lidé vědí.¹⁰²

11. Na počátku bylo brahma toto samojediné. Protože bylo samojediné, nebylo úplné. Stvořilo tedy vladařskou svrchovanost, mající podobu lepší než ono, i ty, kdo jsou vládci mezi bohy: Indru, Varunu, Sómu, Rudru, Pardžanju, Jamu, Mrtjua, Íšanu. Proto není nic vyššího než vladařská svrchovanost. Proto sedí při korunovační oběti bráhman níž než vladař. Takovou

---

¹⁰¹ Mytický praotec lidstva.

¹⁰² Vámadévova citovaná slova jsou z Rgvédy IV. 26.1. – Tak jako dobytčata živí člověka, živí lidé oběťmi bohy; proto bozi nechtějí, aby lidé poznali pravdu, neboť by jim přestali přinášet oběti.

poctu vzdává jen vladařské svrchovanosti. Lůnem této svrchovanosti je však brahma. Proto se král, i když dosáhne vladařské svrchovanosti, uchyluje nakonec k brahma jako svému lůnu. A kdo ubližuje brahma, obrací se (vlastně) proti svému lůnu. Stává se o to horším, že ubližuje lepšímu.¹⁰³

12. (Stále ještě) nebyl úplný. Stvořil lid.¹⁰⁴ Jsou to ti bozi, o nichž se hovoří ve skupinách: Vasuové, Rudrové, Áditjové, Višvadékové a Marutové.

13. (Stále ještě) nebyl úplný. Stvořil šúdrovskou varnu – Púšava. Tento Púšan je v pravdě touto (zemí), neboť živí všechno, cokoli tu je.

14. (Stále ještě) nebyl úplný. A tak stvořil nad vším vynikající podobu – řád. Tento řád je vladařskou mocí kšatrijů. Nad tento řád není nic vyššího. Proto se s řádem i slabší postaví silnějším, (jakoby měl na své straně) krále. A řád je v skutku pravda. Proto se o tom, kdo mluví pravdu, říká, že hovoří řádně, a o tom, kdo hovoří řádně, že mluví pravdu. Neboť toto obojí je totéž.

15. Toto jsou tedy (stavy) bráhmanů, kšatrijů, vaišjů a šúdrů. Brahma se stalo mezi bohy ohněm, mezi lidmi bráhmanem; (stalo se) kšatrijou skrze šatrije, vaišjou skrze vaišje, šúdrů skrze šúdrů. Proto lidé touží po místě mezi bohy (s pomocí oběti) ohně a (po místě) mezi lidmi (s pomocí) bráhmana, neboť brahma vzalo na sebe tyto dvě podoby. A tak kdo odejde z tohoto světa, nespátriv své místo, tomu není (toto brahma) nepoznáno k ničemu jako véda nepřednesená nebo oběť nepřinesená. I kdyby tu přinesl velezáslužnou oběť, neznaje toto, nakonec se mu obrátí v niveč. Neobráti se však v niveč tomu, kdo uctívá jako tento svět átmana. Neboť jedině z tohoto átmana vytvoří vše, po čem zatouží.

16. A tak je tento átman v pravdě světem všech bytostí. Když obětuje, když přináší oběť, (stává se) tím světem bohů. Když recituje (védy), (stává se) tím světem ršiů. Když obětuje předkům, když touží po potomstvu (stává se) tím světem předků. Když poskytuje příbytek a potravu lidem, (stává se) tím světem zvířat. A tím, že se v jeho domě přiživují divoká zvířata a ptáci

---

¹⁰³ Tam, kde jde o čtyři základní společenské stavy (varny), se používá slova brahma i pro „bráhmanství“ a „bráhmanstvo“ a slova kšatra nejen pro „vladařskou svrchovanost“ jako zde, ale i pro „kšatrijství“ a „kšatrijstvo“.

¹⁰⁴ Slovem „lid“ je zde přeložen termín viš („obec“), od něhož je odvozen třetí stav vaišjů.

až po mravence (stává se) jejich světem. Tak jako touží po bezpečí pro svůj svět, přejí všechny bytosti i jemu. To je v pravdě známo a uváženo.

17. Na začátku byl jen samotný átman. Zatoužil: „Kéž bych měl manželku, abych zplodil potomstvo! Kéž bych měl bohatství, abych přinášel oběti!“ Až potud touha. I kdybych chtěl, nezíská víc než to. Proto i teď ten, kdo je sám, touží: „Kéž bych měl manželku, abych zplodil potomstvo! Kéž bych měl bohatství, abych přinášel oběti!“ A dokud jedno z toho nezíská, dotud se považuje za neúplného. Jeho úplnost: mysl je jeho átman, řeč manželkou, životní dech potomstvem, zrak je lidským majetkem, neboť zrakiem je získávají, sluch božským bohatstvím, neboť sluchem se o něm dozvídá, a tělo je jeho obětí, neboť tělem přináší oběti. A tak paterá je oběť, pateré je dobytče, paterý je člověk, pateré je zde všechno. Kdo toto pozná, získá vše.“¹⁰⁵

V bodě číslo sedm tohoto citovaného textu se zmiňuje důležitost vlastního „já“. Rozpoznání tohoto já jako totožného s duchovním principem v každém člověku vede podle upanišad k vysvobození, ke konečnému úniku z koloběhu životů. Toto já, stejně jako spásu, si však každý jedinec představuje jinak. Souvisí to s tím, nakolik je ochoten vzdát se své v podstatě chtěné nevědomosti a z ní vyplývajícího ulpívání na věcech tohoto světa. S touto ideou se setkáváme v mýtu z Čhándógjópanišady, kde slavný učitel Pražápati při zjevování nejvyšší pravdy vyžaduje součinnost svých žáků, viz ukázka:¹⁰⁶

„ČHÁNDÓGJÓPANIŠAD (VIII. 8.)

1. „Podívejte se na sebe do pánve s vodou a povězte mi, je-li tam něco, co ze sebe nepoznáváte.“ Oba se pak podívali do pánve s vodou. Pradžápati se jich otázel: „Co vidíte?“

Odvětili: „Vidíme tu, vznešený pane, celé své já, odraz od vlasů až po nehty.“

2. Nato jim řekl Pradžápati: „Pěkně se ozdobte a v krásném oděvu a upravení se podívejte do pánve s vodou.“ A oni se pěkně ozdobili a pohlédli do pánve s vodou v krásném oděvu a upravení. I zeptal se jich Pradžápati: „Co vidíte?“

¹⁰⁵ *Základní texty východních náboženství: hinduismus.* Praha: Argo, 2007, s. 34-37.

¹⁰⁶ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí.* Praha: Vyšehrad, 1997, s. 40.

3. *Odpověděli mu: „Jako jsme, vznešený pane, my dva pěkně ozdobení, v krásném oděvu a upravení, právě tak jsou, vznešený pane, i ti (v odrazu) pěkně ozdobení, v krásném oděvu a upravení.“ I řekl jim: „To je átman, to je nesmrtelné, to je bez bázně, to je brahma.“ A oni s klidným srdcem odešli.*

4. *Vida je odcházet, Pradžápati pravil: „Odcházejí, nezískavše átmana, nepoznavše átmana. Kdo se bude držet takového učení, ať už jsou to bozi nebo asurové, zahyne.“ Viróčana pak odešel s klidným srdcem k démonům a sdělil jim toto učení: „(Tělesné) já je třeba zde velebit, o (tělesné) já je třeba pečovat. Kdo zde velebí (tělesné) já a kdo o ně pečuje, získá oba světy, tento i onen.“*

5. *Proto se dodnes říká o člověku, který nedává dary, nemá víru a nepřináší oběti, že je to vpravdě démonský člověk; neboť je to učení asurů. Obětují za tělo zemřelého almužnu, oděvy a šperky, protože si myslí, že takto získají onen svět.¹⁰⁷*

Z předchozích ukázek by se obecně mohlo jevit, že texty v upanišádách mají spekulativní a výkladový charakter. Z tohoto důvodu je třeba zdůraznit, že spekulativní charakter není vůbec pravidlem. V Čhándógjópanišadě, která se mohla podle předchozí ukázky jevit jako spekulativní, se vyskytuje i starý mýtus o vesmírném vejci, jenž jasně ukazuje opak:¹⁰⁸

„Na počátku To neexistovalo. Začalo existovat, rostlo. Stalo se vejcem. Vejce leželo po dobu jednoho roku. Vejce prasklo. Jedna polovina byla stříbrná, druhá zlatá. Stříbrná se stala zemí, zlatá oblohou, silná blána bílku horami, slabá blána žloutku mlhou a mraky, žilky řekami a tekutina mořem. A to, co se z toho zrodilo, byli Áditjovci, tj. Slunce a další.“¹⁰⁹

A ani výkladový charakter nenalezneme v upanišádách zcela běžně, učení je totiž zčásti ezoterické. Typický doklad ezoteričtějšího učení o rituálu, v tomto případě také

¹⁰⁷ *Základní texty východních náboženství: hinduismus.* Praha: Argo, 2007, s. 46-47.

¹⁰⁸ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí.* Praha: Vyšehrad, 1997, s. 42.

¹⁰⁹ ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí.* Praha: Vyšehrad, 1997, s. 42.

otevřeně kritický vůči některým tradičnějším védským praktikám, představuje upanišada zvaná Mundaka.¹¹⁰ Přesvědčit se o tom můžeme v následující ukázce:

„Když plamen téká po dříví nesoucím obětinu, vlož obětiny mezi dvě porce přepuštěného másla a s důvěrou obětuj! Kdo přináší každodenní zápalnou oběť, ne však oběť novolunní, úplňkovou, čtyřměsíční a žňovou a nezve hosty, nebo kdo neobětuje vůbec či obětuje bez uctění všech bohů a ne podle předpisů, tomu zničí tento poklesek světy až do sedmého.“¹¹¹

Brahma, átman, koloběh životů a vysvobození – těmito čtyřmi pojmy bychom mohli ve zkratce shrnout nové učení, společné všem nejstarším upanišadám. Jeho základ tvoří přesvědčení, že v protikladu k pomíjivému světu, který vnímáme svými nedokonalými smysly a o němž ze zkušenosti víme, že je podroben zákonu vzniku a zániku, musí existovat cosi trvalého, nepomíjivého a věčného, něco absolutního a na ničem nezávislého, co může být jenom jediné a co se zcela vymyká našim smyslům i představivosti. Vymyká se ovšem i jakémukoli pojmenování, ale protože je třeba to v úvahách a diskusích nějakým způsobem pojmenovat, označují je upanišady různými termíny – brahma, átman, puruša, íšvara nebo velmi často tím nejneutrálnějším způsobem jako „to“.

V tomto monoteistickém pojetí, které je ve srovnání s védskými sbírkami s jejich mnohostí bohů po duchovní stránce ne krokem, ale přímo skokem kupředu, se staroindické texty příliš podstatně neliší od představy jediného Boha v jiných světových náboženstvích. Zcela osobité pojetí člověka ve vztahu k této Nejvyšší bytosti lze však chápat jako indické specifikum.¹¹²

---

¹¹⁰ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 33.

¹¹¹ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 33.

¹¹² ZBAVITEL, Dušan. *Otazníky starověké Indie*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 40.

5 Bhagavadgíta

Bhagavadgítě jsme se rozhodli věnovat celou kapitolu, jelikož pro většinu pravověrných višnuistů a v jistém smyslu i pro většinu dnešních hinduistů obecně se stala něčím podobným jako Nový zákon pro křesťany – tedy základním zdrojem poučení o tajemstvích vesmíru a lidského života, nejvyšším božským zjevením a pramenem náboženské inspirace. Avšak jakožto návod k harmonicky uspořádanému životu, zasvěcenému plnění hlavních lidských povinností a dodržování hlavních morálních norem bez ohledu na prospěch či ztrátu, radost či starost, které z toho plynou, Bhagavadgíta přesáhla úzký rámeček sektářského náboženského traktátu a její poselství získalo hlubší a zároveň univerzálnější platnost. Právě díky této univerzálnosti, která spočívá ve schopnosti promlouvat k lidem nejrůznějšího založení, nejrůznějších životních zkušeností a nejrůznější intelektuální úrovni, dosáhla Gíta (jak se zkráceně nazývá) tak velké autority a obliby.¹¹³

Její schopnost slučovat zdánlivě neslučitelné postoje a východiska v sobě nese ovšem i druhou stranu – odedávna působila značné potíže všem interpretům, kteří se dodnes nemohou shodnout, zda mají na tento text pohlížet jako na jednolitý celek, nebo jako na soubor rozmanitých filosofických traktátů, či dokonce jako na původně homogenní dílo. Z indického hlediska ale není tato vnitřní rozpornost ani zdaleka známkou nedokonalosti, nýbrž naopak dokladem toho, že je v ní obsaženo vše – odpověď na každou otázku, ať vychází z potřeb kteréhokoli člověka. Pravděpodobně z tohoto důvodu mohla Gíta hovořit po řadu generací k lidem nejrůznějšího typu nejenom v Indii.

Bhagavadgíta se až do dnešních dnů dochovala jako součást rozsáhlého staroindického eposu Mahábháraty, z tohoto důvodu si přiblížíme nejprve toto dílo.¹¹⁴

5.1 Máhábháráta

Název tohoto eposu bývá překládán jako „Velký boj Bharatovců“ a přívlastek „velký“ je zde uveden zcela oprávněně, protože dílo se skládá z nejméně sta tisíc dvojverší.¹¹⁵ Popisuje události velké a zničující bitvy mezi bharatovskými rody Kuruovců a Pánduovců.

---

¹¹³ *Bhagavadgíta*. Praha: Odeon, 1976, s. 7.

¹¹⁴ JANIČEK, Rudolf. *Bhagavadgíta: zpěv Vznešeného*. Železný Brod: Jaroslav Jiránek, 1945, s. 17-19.

¹¹⁵ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 35.

Obsahuje také mnoho vedlejších epizod a vyprávění, zabývá se otázkami mravnosti a povinnostmi a zahrnuje mnoho sekcí náboženského charakteru. Řeší také problém smyslu života a spasení, včetně prostředků, pomocí kterých lze spasení dosáhnout.¹¹⁶

Autorství Mahábháraty bývá tradičně připisováno mudrci Vjásovi, ale je jisté, že autorem eposu v dnešní podobě nemohl být pouze jeden člověk. Dílo můžeme totiž charakterizovat jako soubor sanskrtských mýtů, pověstí, lidových vyprávění, příběhů z Purán a nábožensko-filosofických pojednání zasazených do rámce hrdinského eposu.¹¹⁷

Otázka data vzniku eposu opět není snadná, nenalezneme v něm totiž zmínky o historických událostech, na základě kterých bychom mohli vydedukovat přesné datum vzniku. S největší pravděpodobností můžeme však konstatovat, že k zapsání Mahábháraty jako úplného rukopisu došlo mezi léty tři sta před naším letopočtem a tři sta našeho letopočtu. Po dlouhou dobu ústního podání byly příběhy pravděpodobně neustále revidovány a modernizovány, a dokonce je zřejmé, že i po sepsání rukopisů se k nim pravidelně přidával další materiál.¹¹⁸

Jádro příběhu je velmi pravděpodobně odvozeno od skutečné historické události z počátku prvního tisíciletí před naším letopočtem. Jak už bylo zmíněno, jednalo se o bratrovražednou válku Pánduovců a Kuruovců. K zakladatelům těchto dvou spřízněných rodů odvozujících svůj původ od legendárního krále Bharaty patřili slepý král Dhrtaráštra, který měl sto synů Kuruovců, a jeho bratr Pándu se svými pěti syny. Po smrti Pándua rozdělil Dhrtaráštra vládu v říši rovnoměrně mezi své syny a syny svého bratra. Když však následně Kuruovci připravili lstí Pánduovce o vládu, dohodlo se, že Pánduovci odejdou na třináct let do vyhnanství a poté jim bude vláda vrácena. Po uplynutí této doby však Kuruovci dohodu nehodlali splnit. Tento spor vyústil ve velkou bitvu na Kuruovském poli, ve které Pánduovci za pomoci boha Kršny zvítězili. Judhištira se stal svrchovaným králem a vládl společně se svými bratry po mnoho let. Nakonec rod Pánduovců vstoupil do říše bohů.¹¹⁹

Epos je však mnohem rozsáhlejší a události v něm líčené značně přesahují dění na bitevním poli. Celým dílem se prolíná vzájemné působení mezi bohy a smrtelníky, přičemž bohové mají za úkol smrtelníky vést a radit jim. Mahábhárata dále zahrnuje celou škálu hodnot, kterým starověká společnost přisuzovala výjimečnost. Obsah Mahábháraty tvoří především živá minulost Indie, ale její nadčasové poselství promlouvá i k přítomnosti

---

¹¹⁶ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 118-119.

¹¹⁷ *Bhagavadgíta*. Praha: Odeon, 1976, s. 11-12.

¹¹⁸ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 34.

¹¹⁹ *Bhagavadgíta*. Praha: Odeon, 1976, s. 11-14.

a budoucnosti. Mezi řádky můžeme nalézt kód života a etickou i sociální filosofii, která představuje jeden z podkladů dnešního hinduismu.¹²⁰

5.2 Bhagavadgíta

Bhagavadgíta svou tematikou zcela zapadá do eposu Mahábhárata a v rámci tohoto díla je datována přibližně do druhého století před naším letopočtem. Formálně je koncipována jako dlouhý dialog mezi jedním z hlavních hrdinů eposu – Pánduovcem Ardžunou, a jeho vozatajem Kršnou, který nepředstavuje nikoho jiného nežli ztělesnění boha Višnu, jenž sestoupil na tento svět, aby se osobně zúčastnil rozhodujícího střetnutí na straně sil dobra, pravdy a spravedlnosti.¹²¹

K rozhovoru mezi Kršnou a Ardžunou dochází v nejdramatičtějším úseku děje, ve chvíli, kdy si obě nepřátelská vojska stojí tváří v tvář na bitevním poli a vzduchem zní troubení válečných lastur zahajující osudový boj. V tom okamžiku si však Ardžuna při pohledu na své nejbližší příbuzné, přátele a známé v bitevních šicích nepřítele poprvé uvědomuje, jak strašlivého činu se dopustí, bude-li proti nim bojovat. Není-li jiného vyhnutí, raději se jimi sám dá zabít, aniž zvedne ruku na svou obranu, než aby přivodil záhuby těch, kteří jsou s ním spjaty pouty pokrevního příbuzenství.

Tento vnitřní konflikt mezi osobními vztahy k rodině a povinnostmi, která od válečníka žádá nekompromisní čin bez jakýchkoliv citových ohledů, Ardžunovi pomáhá řešit Kršna, a to tím, že mu odhaluje všechna tajemství lidského života a osudu, pravou povahu procesů probíhajících v hmotné přírodě i jejich pravého původce, a nakonec se mu dává poznat ve svém plném božském majestátu jako nejvyšší pán všech bytostí. Ukazuje mu, že skutečné lidské já – vtělený duch, jenž tvoří součást vesmírného duchovního principu – je zcela nezávislé na tělesné schránce člověka, nepodílí se na jejich činech ani utrpeních a v pravdě „nezabíjí ani není zabito“, i když pozemské tělo zaniká.¹²²

Na rozdíl od individualistického přístupu upanišad, podle nichž by se měl člověk zřici materiálního světa, který je pouho vidinou, a usilovat o sjednocení svého osobního já s vesmírným Já, jež představuje jedinou realitu, klade Bhagavadgíta navíc důraz na nezištné plnění všech povinností, které pro jedince vyplývají z jeho postavení ve společnosti. Každý by měl konat předepsané činy – s ohledem na zachování světa – bez ohledu na prospěch či ztrátu, radost či starost, které z toho vyplynou, bez ulpívání na plodech svých činů, jež by

¹²⁰ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 35-36.

¹²¹ WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. Brno: Atlantis, 1996, s. 59.

¹²² *Základní texty východních náboženství: hinduismus*. Praha: Argo, 2007, s. 91-92.

měl obětovat bohu. To je ovšem možné jen tehdy, upne-li se s bezvýhradnou oddaností k osobnímu bohu (zde konkrétně ke Kršnovi), kterému slouží a s nímž touží splynout v osvobozující jednotě.¹²³

Pro dokreslení tematiky přikládáme jeden ze zpěvů:

„DVANÁCTÝ ZPĚV

Ardžuna pravil:

*1. Zdali jsou v kázni lépe obeznalí ti, kdo tě takto neustále ukázněni oddaně uctívají,
či ti, kdo uctívají nehynoucí neprojevené?*

Vznešený pravil:

*2. Nejdokonaleji ukázněnými shledávám ty, kdo s myslí na mne upřenou a naplněni
svrchovanou vírou mě v trvalé kázni uctívají.*

*3. Kdo však uctívají nehynoucí, nevymezitelné, neprojevené, všepromikající, myslí
neuchopitelné, povznesené, nehybné a stálé,*

*4. kdo ovládli soubor smyslů a jsou vždy vyrovnaného rozmyslu, radující se štěstím
všech bytostí – ti též mne dosáhnou.*

*5. Větší nesnáze však mají ti, jejichž myšlenky lpí na neprojeveném, neboť cesty
neprojeveného těžko dosahují, kdo jsou v zajetí tělesnosti.*

*6. Ty však, kdo všechny své činy složí na mne, upínají se ke mně, přemítají o mně
a s nesmlouvavou kázní mě uctívají,*

*7. pohrouživše do mne své myšlenky, záhy vyprostím, synu Prthy, z oceánu koloběhu
zániků.*

---

¹²³ *Bhagavadgíta*. Praha: Odeon, 1976, s. 18.

8. *Upři na mne svou mysl, ponoř do mne svůj rozmysl, pak bezpochyby najdeš ve mně spočinutí.*
9. *Nejsi-li s to pevně na mne soustředit myšlenky, snaž se mne, Dhanandžajo, dosáhnout soustavnou sebekázní.¹²⁴*
10. *Nejsi-li schopen cvičení, učiň mou službu svým cílem; dokonalosti dosáhneš, budeš-li konat činy kvůli mně.*
11. *Nejsi-li schopen ani toho, ovládni své já, hledej útočiště v mé moci¹²⁵ a vzdej se plodu všech činů.*
12. *Lepší než cvičení je poznání, nad poznání vyniká pohroužení, nad pohroužení je vzdát se plodu činů, poté, co se vzdáš, vzápětí následuje mír.*
13. *Kdo je prost záští, slitovný přítel všech bytostí, bez pocitu vlastnictví a osobivosti, jednostejný v strasti i radosti, trpělivý,*
14. *trvale spokojený muž kázně, který ovládl své já, pevný v rozhodnutí, s myslí i rozmyslem upřenými ke mně, takový člověk, mně oddaný, je mi drahý.*
15. *Je mi drahý i ten, koho se lidé nehrozí a kdo se nehrozí jich, koho nepoutá radost ani hněv, strach ani neklid.*
16. *Je mi drahý, kdo žije bez očekávání, kdo je čistý, obratný, nezaujatý, bez bázně, kdo zanechal všeho podnikání a je mi oddán.*
17. *Je mi drahý ten, kdo se neraduje ani nechová nenávist, kdo nepodléhá smutku a po ničem netouží, kdo zanechal dobrého i zlého a je pln oddanosti.*

---

¹²⁴ Soustavnou sebekázní – již v 6.35 bylo „neustálé cvičení“ doporučeno jako metoda, jak zvládnout vrtkavou a těkající mysl. Zde je abhjása, kterou Šankara definuje jako „opětovné soustředění myšlenek na jediný předmět a jejich odpoutání od všeho ostatního“, uvedena jako součást sebekáznění, integrace osobnosti ve snaze dosáhnout boha.

¹²⁵ V mé moci – též „ve spojení se mnou“.

18. *Kdo je stejný k nepříteli i přáteli a stejně tak k poctě i potupě, v horku i chladu, slasti i strasti, oproštěn od ulpívání,*
19. *kdo nerozlišuje hanu a chválu, zachovává mlčení, se vším je spokojen, je bezdomý, je neochvějně myslí a pln oddanosti, takový člověk je mi drahý.*
20. *Obzvláště drazí jsou mi však ti, kdo plní oddanosti a naplnění vírou vyznávají tento nesmrtelný nápoj spravedlnosti,¹²⁶ jež jsem zde vyjevil.¹²⁷*

---

¹²⁶ Nesmrtelný nápoj spravedlnosti – oddanost bohu, která je v souladu s řádem a povinnostmi z něho plynoucími (dharma), vedoucí k vysvobození z pout fenomenální existence.

¹²⁷ *Základní texty východních náboženství: hinduismus.* Praha: Argo, 2007, s. 148-149.

6 Hinduismus v dnešním světě

Kritikové hinduismu z Indie i z ciziny tvrdí, že hinduismus nese nemalou spoluvinu na chudobě a bídě indických mas. Jeho zaměřenost mimo tento svět, víra v osud, rezignace na sociální nespravedlnost a především kastovní systém údajně podporují politickou nezodpovědnost, sociální pasivitu a lhostejnost k rozmáhající se korupci.

Tito kritikové by však neměli přehlížet to, na co pozitivně poukázal jeden z bývalých prezidentů Indie¹²⁸ Shri K. R. Narayanan (funkční období 25. červenec 1992 – 25. červenec 2002)¹²⁹: hinduismus má již od svého počátku, ale zejména od obrodného hnutí v devatenáctém století, silnou tradici étosu, etických hodnot, norem a jednání. A stejně jako můžeme například i u australských domorodců nalézt takzvaný praétos, sahající až k prehistorickým počátkům člověka, tak se sekáváme s četnými prvky étosu ve velké indické kultuře véd. Jedná se například o hodnoty, normy nebo ctnosti, které jsou však v indické kultuře rozptýleny na různých místech. Samostatný a přesný výraz pro étos ale v sanskrtu chybí.¹³⁰

6.1 Náboženská obec

Tuto podkapitulu jsme vymezili záměrně, a to z toho důvodu, aby vynikl fakt, že hinduismus nezná pojem církev ani hlava náboženské obce, nelze tedy o náboženské obci jako o instituci vůbec hovořit. Existuje zde pouze duchovenstvo, které se skládá ze dvou hlavních skupin: bráhmňů a nebráhmňů. Bráhmani mají jednoznačně vysoké postavení, zejména ti, kteří vykonávají dědičné povolání kněží domácího rituálu. Zámožnější rodiny takovéto kněze mají také k dispozici, někdy dokonce bývá společný pro více rodin. Tito bráhmani vedou také evidenci rodokmenů a u ortodoxních hinduistických rodin střeží pravidlo rodové exogamie sňatků. Nižší postavení zaujímají chrámoví kněží a obětníci, kteří pečují o chrám a božstvo, a provádějí oběť před oltářem. V chrámech mohou dále sloužit i kněží nebráhmani, jejichž prací bývá většinou úklid chrámu, péče o poutníky a podobně. Ti také slouží k náboženským potřebám nízkých kast, které si bráhmany nemohou

---

¹²⁸ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 84.

¹²⁹ The President of India Shri Pranab Mukherjee. In: *PresidentofIndia.nic.in* [online]. National Informatics Centre © 2014 [cit. 2014-03-29]. Dostupné z: <http://presidentofindia.nic.in/former.html>.

¹³⁰ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 84.

z finančních důvodů dovolit. Nejnižší postavení zaujímají kněží, kteří vykonávají svou činnost na poutních místech, jež se nacházejí na březích posvátných řek. Náplní jejich práce je zajišťovat konkrétní potřeby poutníků.¹³¹

Mohlo by se tedy zdát, že v hinduismu je pro víru vyměřen široký prostor. Musíme však přihlídnout také k odlišné stránce tohoto náboženství. Hinduisté jsou spoutáni velkým množstvím pravidel a předpisů v praktickém osobním životě. O těchto pravidlech jsme se zmiňovali již výše.

6.2 Postavení hinduismu v současnosti

Na světě žije dnes přes přibližně osm set milionů hinduistů, z čehož většina je koncentrovaná právě v Indii (viz příloha č. 1). Hinduistické obce různé velikosti nalezneme ale i v dalších, více než sto šedesáti zemích světa. Pro lepší představu tohoto počtu můžeme tedy říci, že přibližně každý devátý člověk Země je vyznavačem tohoto nábožensko-filosofického systému.¹³²

V minulosti byl hinduismus mnohem rozšířenější i za hranicemi Indie, velmi silný vliv měl především v zemích jihovýchodní Asie, ale většina z nich od té doby převzala buddhismus. K hinduistickému vyznání se už dnes hlásí pouze většina obyvatel indonéského ostrova Bali. Indové se však hojně stěhovali do Evropy, Spojených států, jižní a východní Afriky a i do sousedních zemí, jako je Nepál, a svou víru si přinášeli s sebou.¹³³ Největší komunity hinduistů proto dnes nalezneme ve Spojených státech amerických (přibližně osm set tisíc vyznavačů hinduismu) a v Nizozemsku, ale vůbec největší komunita mimo Indii se nachází v Anglii, kde žije více než milion dvě stě tisíc hinduistů, kteří mají k dispozici více než sto šedesát chrámů, přičemž největší z nich se nachází v severní části Londýna a zároveň se může pyšnit označením největší hinduistický chrám v celé Evropě.¹³⁴

Nejdominantnější vliv má ale hinduismus bezesporu v indické společnosti, můžeme dokonce říci, že tvoří její neoddelitelnou součást. Ta je na počátku dvacátého prvního století samozřejmě do jisté míry, přes tradiční konzervatismus a svědomité dodržování védské náboženské tradice, industriálně se rozvíjející a modernisticky sekularizovaná, neboť i ona je pod silným vlivem západní materialistické vědy a stále více podléhá globálnímu tlaku

---

¹³¹ KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Základy asijských náboženství I. díl: judaismus, islám, hinduismus, džinismus, buddhismus, sikhismus, pársismus*. Praha: Karolinum, 2004, s. 131.

¹³² KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 36.

¹³³ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 64.

¹³⁴ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 36.

na konzumní životní styl. I přesto má v sobě většina Indů dodnes silně zakořeněnou duchovní touhu po spojení s věčným základem všeho bytí.

V důsledku zmíněného současného vývoje indické společnosti došlo k poměrně paradoxní situaci: prostřednictvím indickou jógou okouzleného Západu, kam se v průběhu dvacátého století vydalo množství indických duchovních učitelů, se dnes zpětně probouzí mezi širokou indickou veřejností, zejména dobře situovanou střední a vyšší třídou, zájem o relaxační a meditační techniky na cenově poměrně exkluzivních duchovních seminářích. Není totiž výjimkou, že dnes v Indii učí jógu na vysoké úrovni lidé z Evropy a Severní Ameriky.¹³⁵

Jedním z nejdůležitějších aspektů života v dnešní Indii ale stále zůstává stupeň, v němž tvoří hinduistický systém u většiny obyvatel součást každodenního života. Bombajský filmový průmysl chrlí celuloidové verze prastarých náboženských příběhů v míře, které se Západ, zejména kvůli velkému množství žánrů, nikdy nevyrovná; velké eposy jsou bestselery a ve většině měst zdobí pouliční reklamní tabule pestrobarevné plakáty s náboženskými výjevy. Oblíbené svátky vábí desetitisíce věřících, kteří dodržují i půsty a konají kající obřady. Úkolem těchto svátků, stejně jako mnoha dalších menších oslav a dlouhodobějších trhů, které se konají na poutních místech, je zaangažovat všechny vrstvy hinduistické společnosti a zastínit všechny rozdíly mezi náboženským a světským životem.¹³⁶

6.3 Hinduistický étos

Jelikož hinduisté po staletí sdíleli svoji vlast spolu s buddhisty, džinisty, pársy, muslimy, sikhy a křesťany, pomůže nám tato skutečnost usnadnit výklad myšlenky důležité pro světový étos. Tato myšlenka se v hinduismu vyjevuje jasněji než v ostatních náboženstvích. Jedná se o hinduistické přesvědčení o tom, že různá náboženství představují alternativní cesty k témuž Bohu. Tato myšlenka vychází ze samotných véd:¹³⁷

„Pravda je jedna; mudrcové ji nazývají různými jmény.“¹³⁸

---

¹³⁵ HLAVINKA, Pavel. *Etika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 105.

¹³⁶ JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, s. 64-65.

¹³⁷ SMITH, Huston. *Světová náboženství: po stopách moudrosti předků*. Praha: Knižní klub, 1995, s. 56.

¹³⁸ SMITH, Huston. *Světová náboženství: po stopách moudrosti předků*. Praha: Knižní klub, 1995, s. 56.

Stručný příklad z véd je sice názorný, ale jelikož je podle nás v tomto případě vyjádření stejně důležité jako myšlenka, rozhodli jsme se dát prostor velkému světcovi devatenáctého století, Rámakršnovi, aby tuto myšlenku vyjádřil vlastními slovy:

„Bůh stvořil různá náboženství, aby vyhovovala různým cílům, dobám, zemím.

Všechna učení jsou pouze množstvím cest, ale cesta nikdy není Bůh sám. A opravdu může člověk dosáhnout Boha, pokud kráčí kteroukoli z nich s hlubokou zbožností. Člověk může jít dort s polevou buď zepředu nebo ze strany, vždycky bude chutnat stejně sladce. Podobně jako člověk může vystoupit na střechu domu pomocí žebříku, bambusové tyče, provazu nebo po schodišti, jsou i různé cesty a způsoby, jak se přiblížit k Bohu, a každé náboženství světa ukazuje jednu z možných cest.

Pokloň se a konej pobožnost tam, kde ostatní klečí, neboť tam, kde Ho uctívalo tolik lidí, musí se laskavý Pán projevit, protože je naveskrz milostivý.

Lidé si rozdělují své země pomocí hranic, ale nikdo nemůže rozdělit všeobjímající nebe nad hlavou. Neviditelné nebe vše obemyká a vše zahrnuje. Proto jen z nevědomosti lidé říkají:

Mé náboženství je jediné, má náboženství je nejlepší. Když je srdce osvíceno pravým poznáním, ví, že nad všemi těmito válkami sekt a sektářů vládne jedna nedělitelná, věčná, vševědoucí blaženost.

Byl jeden muž, který uctíval Šivu, ale nenáviděl všechna ostatní božstva. Jednoho dne se mu Šiva zjevil a řekl mu: Nikdy mě nepotěšíš, pokud budeš nenávidět ostatní bohy. Muž však byl zarputilý. Za několik dnů se mu Šiva opět zjevil a opakoval: Nikdy mě nepotěšíš, pokud budeš nenávidět. Muž mlčel.

Uplynulo několik dalších dnů a Šiva se zjevil potřeť. Tentokrát byl jednou půlkou těla jeho těla Šiva a druhou Višnu. Napůl potěšen a napůl rozčarován přisunul muž svoji obětinu ke straně představující Šivu. Šiva se vzdal, říká: Fanatismus tohoto muže je nenapravitelný.¹³⁹

Proč tedy není hinduismus středobodem světového étosu? Tato nebo podobné otázky se mohou nabízet po přečtení Rámakršnových slov. Odpověď je jednoduchá. V první řadě nesmíme zapomínat na to, že cíl světového étosu nespátřujeme v prosazení myšlenek jednoho náboženství, ale v jejich společném dialogu. Další, neméně důležitý fakt pro zodpovězení dané otázky, představuje jakýsi rozpor. Hinduismus považujeme sice za jedno z největších

---

¹³⁹ SMITH, Huston. *Světová náboženství: po stopách moudrosti předků*. Praha: Knižní klub, 1995, s. 56.

světových náboženství, ale přitom ho nelze spjat s označením „světové“ ani „náboženství“. Hinduismus představuje totiž indické národní náboženství, jelikož nikdo zvenčí, kdo se nenarodil z indických rodičů, nebo alespoň z indického otce, se nemůže stát hinduistou. A pokud se jedná o slovo náboženství, tak jsme již zmiňovali, že hinduismus je nábožensko-sociální systém nebo také společensko-náboženská struktura většiny indického obyvatelstva.¹⁴⁰

Můžeme tedy říci, že hinduismus má pro světový étos obrovský přínos, rovněž ale zdůrazňuje jeho potřebu a jedinečnost.

---

¹⁴⁰ KÜNG, Hans. *Světová náboženství očima profesora Hanse Künga: hinduismus* [DVD]. Praha: Filmexport Home Video s. r. o., © 1999 [cit. 2014-02-24].

7 Poutě a poutní místa v hinduismu

I když hinduisté nejsou povinni konat poutě na svatá místa své víry, činí tak mnoho z nich. Absolvování takovéto cesty – často na velkou vzdálenost a se skutečnými potížemi – pomáhá poutníkovi totiž k růstu vnitřní, duchovní síly.

Hinduisté konají poutě jako součást své duchovní cesty ale i z mnoha dalších různých důvodů: aby splnili duchovní slib daný zvolenému božstvu, aby se káli za porušení některého náboženského předpisu, aby vzdali dík za narození syna, aby si získali náboženské zásluhy, aby se očistili, nebo prostě aby vyjádřili božstvu svou oddanost a lásku. Jiní se vydají na pout' zase proto, aby splnili přání zesnulého člena rodiny – většina hinduistů totiž touží po tom, aby jejich popel byl vyspán do vod svaté řeky, v naději, že je to přivede blíže k únik z cyklu znovuzrození.¹⁴¹

7.1 Posvátná místa

Právě posvátná místa představují cíl poutí. Hinduisté považují za posvátnou nejednu část Indie, mnoho z nich dokonce věří, že svatá je celá jejich země. Těch hlavních posvátných částí nalezneme asi třicet čtyři a ve čtyřech z nich údajně sídlí bohové. Jedná se o: Džagannáthův chrám v Puri v Urise na východním pobřeží Indie, město Ráméšvaram na jižním cípu Indie, město Dvárka na západním pobřeží a horský vrchol Badrináth v Himaláji v nadmořské výšce tři tisíce metrů. Všechna speciální posvátná místa, jimiž jsou nejčastěji hory – zejména pohoří Himaláj, chrámy a řeky – zaplňují o svátcích davy věřících.¹⁴²

Nesmírně posvátných a uctívaných je v Indii sedm řek, a to zejména z toho důvodu, že se jedná o zemi, která je často vyschlá a neúrodná, jsou tedy uctívány jako dávkyně života a energie. Máme na mysli tyto: Indus, Jamuna, Gódávarí, Narmada, Sarasvatí (která teče pod zemí), Kávérí a za obzvláště posvátnou se považuje řeka Ganga, která protéká od svých pramenů v posvátném Himaláji celou severní Indií.¹⁴³ Je uctívána jako Matka Ganga a oddaní stoupenecí věří, že koupání ve svaté řece smyje jejich hříchy. Jednou za dvanáct let se

---

¹⁴¹ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003, s. 34.

¹⁴² ZBAVITEL, Dušan. *Bozi, bráhmani, lidé: čtyři tisíciletí hinduismu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, s. 164-167.

¹⁴³ ZBAVITEL, Dušan. *Bozi, bráhmani, lidé: čtyři tisíciletí hinduismu*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, s. 241-242.

u Alláhábádu na jejich březích koná hinduistická pouť Kumbha-méla, což je největší shromáždění, které se na světě uskutečňuje. Poutníci na této řece navštěvují obzvláště významné město Váránasí, proto jsme se rozhodli věnovat mu samostatnou podkapitolu.¹⁴⁴

7.2 Váránasí

Jedná se o místo, k němuž se každý hinduista alespoň jednou za život touží vydat. Čím je Židům Jeruzalém, katolíkům Řím a muslimům Mekka, tím je hinduistům Váránasí.

V současné době čítá toto město jeden a půl milionu obyvatel, pravděpodobně ho lze řadit k nejstarším nepřetržitě obydleným sídlům indického subkontinentu. Jméno Váránasí pochází od řek, které se zde vlévají do Gangy – Varuny a Asi.

Do Váránasí také přicházejí zemřít tisíce starých lidí. Obřad spálení představuje finančně nákladný proces, protože v Indii je dřevo vzácné, tudíž i velice drahé. Odedávna k celému obřadu přísluší i skupina nejchudších „nedotknutelných“.

Proč ale zemřít právě ve Váránasí? Zde prý šeptá sám Šiva umírajícím do ucha osvobozující mantru, aby bez dalšího zrození přišli přímo do nebe. Na ghátech Manikarnika, slavném místě spalování, je proto mnohdy za jednu noc pod širým nebem spáleno třicet až padesát těl. Přitom město z hygienických i ekonomických důvodů provozuje u Gangy velké elektrické krematorium!

Nejvýznamnější svatyní města představuje **Višvanáthův chrám**, který se nachází v pouliční zástavbě města. Zsvěcen je „pánu města“ Šivovi, protože se zde zjevil ve střetu s Brahmou a Višnuou ve světelné podobě, proto také název města (Váránasí = město světla). Tento chrám bývá navštěvován po očištné koupeli v Ganze. Nehinduisté mají do něj přísný zákaz vstupu. Jelikož ve městě panuje velké napětí mezi hinduisty (cca polovina obyvatel města) a muslimy (cca třetina města), musí být chrám střežen oddílem vojáků. K zajímavostem patří to, že jeho střecha je vyzdobena sedmi set padesáti kilogramy zlata.¹⁴⁵

---

¹⁴⁴ MCLOUGHLIN, Seán. *Světová náboženství v kostce*. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2005, s. 36.

¹⁴⁵ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 73-77.

8 Dušan Zbavitel

Dušanu Zbavitelovi jsme se rozhodli věnovat zvláštní kapitolu, jelikož se jedná o doposud nejvýznamnějšího českého indologa světového významu a významného českého překladatele.

PhDr. Dušan Zbavitel, DrSc. se narodil 7. května 1945 v Košicích a zemřel 7. srpna 2012 v Praze. Od roku 1945 do roku 1948 studoval indologii u profesora Vincence Lesného na Karlově univerzitě v Praze. Po obhájení kandidátské dizertační práce v oboru bengálské literatury v roce 1954 nastoupil jako vědecký pracovník do Orientálního ústavu Akademie věd, kde působil až do svého vynuceného odchodu (z politických důvodů) v roce 1971. Následně pracoval jako překladatel na volné noze a od roku 1978 jako učitel sanskrtu a bengálštiny na Jazykové škole v Praze, odkud v roce 1985 odešel do důchodu. Ani v důchodovém věku ale nepřestal být odborně činný, v tomto období působil zejména jako překladatel. Překládal především ze sanskrtu, bengálštiny a pálijštiny, ale také z angličtiny a němčiny.¹⁴⁶ V průběhu svého života zastával také funkci vedoucího redaktora časopisu *Nový Orient* (v letech 1956–1958) a časopisu *New Orient Bimonthly* (v letech 1961–1968). Od roku 1950 do roku 1968 přednášel externě bengálštinu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a od roku 1990 na stejném pracovišti začal přednášet staroindickou literaturu a hinduismus.¹⁴⁷

Dušan Zbavitel se specializoval na bengálskou literaturu, díky této specializaci také získal světový věhlas. K jeho nejcitovanějším knižním pracím v tomto oboru patří především studie k lidovým baladám z východního Bengálska (*Bengali Folk-Ballads from Mymensingh and the Problem of their Authenticity*) a také přehledné dějiny bengálské literatury (*Bengali Literature*), které vyšly v roce 1976 v prestižní řadě *History of Indian Literature*. Vedle těchto knižních monografií jsou světovou badatelskou obcí dodnes velmi ceněny mnohé Zbavitelovy rozsáhlé časopisecké příspěvky (napsal jich více než 100), ať už se jedná o sérii článků věnovaných Rabíndranáthu Thákurovi, počátky moderního bengálského dramatu nebo studie specifického žánru středověké a lidové bengálské literatury – báromásí. Autorův význam na mezinárodním akademickém poli dosvědčuje mimo jiné i skutečnost, že byl vybrán

---

¹⁴⁶ Dušan Zbavitel - profil. In: *Česká bibliografická databáze* [online]. © 2009-2012 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.cbdb.cz/autor-2369-dusan-zbavitel>.

¹⁴⁷ Zbavitel Dušan – český indolog. In: *Libri* [online]. © 2001-2014 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/orient/search.php?name=Zbavitel>.

do redakčního týmu projektu Dictionary of Oriental Literature, kde působil jako hlavní editor druhého svazku tohoto slovníku, který byl věnovaný jihoasijským literaturám a vyšel v roce 1974 v Londýně.¹⁴⁸

V Československu i v České republice byl Dušan Zbavitel považován za zdaleka nejznámějšího indologa, což ani po jeho smrti stále nikdo nepřekonal. I přes nepřízeň tehdejšího politického systému vydával velké množství publikací. Stal se autorem či spoluautorem řady odborných, ale i populárně naučných prací. Působil také jako iniciátor a editor množství kolektivních děl, jež dodnes patří k tomu nejlepšímu, co česká indologie kdy přinesla. Do českého kulturního prostředí se Zbavitel nesmazatelně zapsal rovněž svými erudovanými překlady z indických jazyků, které čítají několik desítek knih a nespočet časopiseckých příspěvků.

Velmi významná je také Zbavitelova pedagogická činnost, neboť vychoval několik generací českých indologů. Jak již bylo zmíněno, v letech 1950-1968, v době svého působení v Orientálním ústavu, přednášel bengálštinu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. K této činnosti se znovu mohl vrátit až po pádu komunistického režimu. Po roce 1990 tedy opět přednášel na stejném pracovišti dějiny sanskrtské i bengálské literatury, staroindickou poetiku, hinduismus a také vedl pokročilé četby sanskrtských i bengálských textů. S touto pedagogickou činností se pojí i autorství řady jazykových učebnic a dalších učebních textů.¹⁴⁹

Za svou badatelskou i překladatelskou činnost získal Dušan Zbavitel několikrát řadu domácích i indických ocenění, které si bezesporu zasloužil. Za své dějiny bengálské literatury Bengali Literature obdržel v roce 1977 od vlády Západního Bengálska cenu Tagore Memorial Award, za přínos na poli folkloristického bádání titul Lókaratna (v roce 1981) a za své thákurovské studie titul Rabíndratattváčárja (v roce 1987). V roce 2006 obdržel za své celoživotní dílo nejvyšší státní indické vyznamenání Padma bhúšan¹⁵⁰ s uznáním, že jeho pohled na Indii je pohledem znalce dokonale zasvěceného do indické problematiky a pohledem zkušeného spisovatele hluboce lidsky zaujatého touto zemí a jejími problémy.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ PREINHAELTEROVÁ, Hana. Dušan Zbavitel sedmdesátiletý. *Nový Orient*, 1995, roč. 50, č. 2, s. 237-238.

¹⁴⁹ Dušan Zbavitel - profil. In: *Česká bibliografická databáze* [online]. © 2009-2012 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.cbdb.cz/autor-2369-dusan-zbavitel>.

¹⁵⁰ PREINHAELTEROVÁ, Hana. Dušan Zbavitel sedmdesátiletý. *Nový Orient*, 1995, roč. 50, č. 2, s. 237-238.

¹⁵¹ ZBAVITEL, Dušan. „O autorovi.“ *Jedno horké indické léto*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981.

Z domácích ocenění zmiňme alespoň tu nejvýznamnější – Státní cenu za překladatelské dílo, která mu byla udělena v roce 2004.¹⁵²

---

¹⁵² Dušan Zbavitel - profil. In: *Česká bibliografická databáze* [online]. © 2009-2012 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.cbdb.cz/autor-2369-dusan-zbavitel>.

9 Využití zpracovaného tématu ve výuce společenských věd a geografie

„Základní přesvědčení nadace Světový étos, kterou v Tübingenu založil Hans Küng a která se uplatňuje i v naší zemi, zní:

Mír ve světě není možný bez míru mezi náboženstvími. Mír mezi náboženstvími není možný bez dialogu náboženství. Mezináboženský dialog není možný bez vzájemného poznání.

Kdyby dnes na světě byli jen nenáboženští lidé, nebylo by vlastně o čem hovořit. Náboženství by bylo záležitostí čistě historickou. Svět je však stále plný věřících.“¹⁵³

Díky vybrané ukázce nemusíme již více zdůvodňovat, proč pokládáme za důležité seznamovat žáky i studenty jak s hinduismem, tak i s náboženstvími obecně.

Něco takového v současném školství sice probíhá, ovšem většinou formou představení pouze základních, tradičních náboženství jejich výčtem bez souvislostí při jejich vzniku, ovšem s nutností znát letopočet jejich vzniku. Seznámení s konkrétními druhy potom většinou opět probíhá výčtem pojmů, které dané náboženství nejlépe vystihují. Téměř se vynechávají vzájemné vztahy, spojující znaky a nebo naopak výrazná specifika, což podle nás nevede ke komplexnímu pochopení problematiky a výuku to v žádném případě nečiní zajímavější.

Místo kritiky si ale pojdme ukázat, jak by mohlo vypadat představení hinduismu na základě rozdílů a souvislostí, tedy jiným způsobem než je v našich podmínkách obvyklé: Hinduismus se od jiných světových náboženství v mnohém liší. Není náboženstvím zjevným, nemá žádného zakladatele, vyvinul se z védského náboženství v průběhu staletí. Dále nemá ani pevný kánon ani kodifikovaný spis, který by určoval dogmata víry závazná pro jeho vyznavače, ani žádnou instituci, církev nebo nějaký jiný autoritativní orgán, který by rozhodoval o sporných otázkách víry. Toleruje tedy i značné názorové rozdíly a různá pojetí i v tak závažných otázkách, jako je cesta k vysvobození duše z koloběhu životů, a to i přesto, že je to vlastně jediný věroučný prvek, který je společný všem hinduistům. Na základě této volnosti se zde můžeme setkat s velkým množstvím sekt a náboženských směrů, různými formami náboženského života a projevování zbožnosti. Přesto má hinduismus svou jednodílnou strukturu, kterou mu dává jak společná věroučná základna založená na koloběhu

---

¹⁵³ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Brno: CDK, 2007, s. 5-6.

znovuzrození a vysvobození z něj, tak zařazení příslušníků do hierarchicky odstupňovaného systému zvaného kastovní řád.

Návrh této zjednodušené prezentace hinduismu může sloužit jako základ výkladu nebo jako závěrečné shrnutí na gymnáziích. Pro základní školu bychom tuto problematiku museli značně zjednodušit, domníváme se ale, že pro představu myšlenky, že náboženství nemusíme vyučovat pouze na základě faktů, tato ukázka postačí.

Cílem této kapitoly totiž není předat doslovnou „revoluční“ prezentaci vyučovací hodiny s touto problematikou, ale především najít způsob, jak ji co nejeftektivněji zařadit do výuky, proto je třeba nad touto problematikou i způsobem jejího podání pohlížet i z obecnějšího hlediska.

Při tomto širším pohledu si uvědomujeme důležitý fakt – že informace předané při tématu náboženství obecně mohou být inspirativní při hledání vlastní identity žáků i studentů, která je nutná právě ve fázi dospívání. Je tedy třeba si dávat velký pozor na mylné nebo určitým směrem zaujaté výroky, protože jejich důsledky už neovlivníme. Nedoporučujeme také předávat pouze kusé informace v oblasti dané problematiky, jelikož si je žáci mohou vysvětlit různě. Správné pochopení problematiky žáky si můžeme ověřit například řízenou diskusí, přičemž jako nejvhodnější výukovou metodu bychom zvolili výklad formou vysvětlování, jelikož jsme při něm v neustálém kontaktu se žáky, čímž můžeme zachytit vývoj jejich uvažování a reagovat na něj. Metodu vysvětlování a diskuse doporučujeme také z toho důvodu, protože se domníváme, že by zde rozhodně neměl být opomenut prostor pro vytváření si vlastních názorů a myšlenek a kritického hodnocení informací. S tím je ale spojené velké riziko v podobě kladení otázek – ty je třeba velmi důkladně promýšlet, aby nebyly nějakým způsobem návodné nebo zaujaté.

Zaměříme se ale na konkrétní umístění našeho tématu, tedy zkráceně řečeno hinduismu, do výuky dle Rámcových vzdělávacích programů.

V Rámcových vzdělávacích programech pro gymnázia¹⁵⁴ je pro realizaci našeho tématu poměrně široký prostor v rámci učiva „víra v lidském životě“, ve kterém se máme zabývat podobami a znaky náboženské víry, náboženskými systémy, církvemi a sektami. Toto učivo patří do vzdělávacího obsahu Úvod do filosofie a religionistiky, který je součástí vzdělávacího oboru Občanský a společenskovední základ a vzdělávací oblasti Člověk a společnost. Ve školní praxi se s tímto tématem setkáme nejčastěji v maturitním ročníku, což odpovídá i RVP, kde je tento vzdělávací obsah zařazen jako poslední, časté je i zařazení

---

¹⁵⁴ Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. © 2011-2014 [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/159>.

do předpoledního ročníku, a to především z důvodu lepšího pochopení vzdělávacího obsahu Mezinárodní vztahy, globální svět. To jsou ovšem pouze nejčastější varianty, způsob konkrétní realizace učiva je v kompetenci každé školy.

Základní charakteristiky a především prostorové rozšíření našeho tématu využijeme i v geografii – dle RVP pro G, konkrétně ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda, vzdělávacím oboru Geografie, vzdělávacím obsahu Sociální prostředí a učivu zabývajícím se obyvatelstvem.

Na základních školách dle Rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání¹⁵⁵ příliš prostoru pro využití myšlenek našeho tématu ve výuce nemáme. V rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost se s náboženstvím nesetkáváme ve vzdělávacím oboru nejbližšímu našemu vyučovacímu předmětu, tedy Výchovy k občanství, vůbec, a v rámci vzdělávacího oboru Dějepis, který náleží do stejné vzdělávací oblasti, se s náboženstvím setkáme pouze v podobě křesťanství a judaismu ve vzdělávacím obsahu Křesťanství a středověká Evropa. Při výuce zeměpisu, tedy ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda a vzdělávacím oboru Zeměpis (geografie), je tento prostor větší. Setkáváme se zde s náboženskými oblastmi v učivu světadíly, oceány a makroregiony světa, které spadá do vzdělávacího obsahu Regiony světa.

Jen okrajově a pro úplnost zmíníme, že se s problematikou náboženství můžeme setkat také v Rámcových vzdělávacích programech pro střední odborné vzdělávání, kterých existuje velké množství, dle různých kategorií oborů vzdělávání. Z tohoto důvodu jsme důkladně studovali především RVP pro obor vzdělání Potravinářská výroba¹⁵⁶ a zde jsme se s náboženstvím setkali konkrétně ve vzdělávací oblasti Občanský vzdělávací základ. Na těchto školách ale bývá tato vzdělávací oblast v jednotlivých školních vzdělávacích programech často integrována do jiných předmětů, nevzniká zde tedy většinou dostatečná časová dotace pro naše téma, a jelikož na těchto školách není kladen důraz na osvojení velké sumy teoretických znalostí, ale na uplatnění nabytých vědomostí a dovedností v praxi a na motivaci studenta pro celoživotní učení, nepovažujeme rozbor našeho tématu za nutný, dokonce se domníváme, že by vzhledem ke své složitosti mohl mít i demotivující charakter. Postačí nám zde tedy vědomí, že studenti, využívající různé druhy středního odborného

---

¹⁵⁵ Upravený RVPZV se zpracovanými změnami. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. © 2011-2014 [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/433>.

¹⁵⁶ Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání Potravinářská výroba. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. © 2011-2014 [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <http://zpd.nuov.cz/RVP/E/RVP%202951E01%20Potravinarska%20vyroba.pdf>.

vzdělávání, mají základní povědomí o dané problematice ze základních škol, které jim stačí pouze „oživit“.

Na základě studia různých Rámcových vzdělávacích programů jsme zjistili, že největší prostor pro představení myšlenek našeho tématu, tedy hinduismu, ale i náboženství obecně vzniká na gymnáziích v rámci vzdělávacího oboru Občanský a společenský základ, který jednotlivá gymnázia ve svých školních vzdělávacích programech často realizují také pod názvem Základy společenských věd. Vzhledem ke složitosti této problematiky s tímto „pozdním“ řešením souhlasíme. Hinduismus zde doporučujeme představovat především na základě odlišností vůči ostatním náboženstvím – viz návrh výše a v obsahovém rozsahu shodném přibližně s první kapitolou této práce. Na základních školách nám vznikl největší prostor pro představení daného tématu v rámci vzdělávacího oboru Zeměpis, což rovněž hodnotíme jako rozumné. Zde totiž považujeme za stěžejní především osvojení si faktu, že se jedná o nábožensko-sociální systém i způsob bytí celé indické civilizace, což se při vymezení jednotlivých náboženství na mapě světa velmi dobře vysvětluje. Dále bychom zde doporučili, aby se žáci ztotožnili především s fakty, že hinduismus nemá zakladatele, základní text, který by hinduistům určoval společná závazná pravidla, ani žádnou instituci podobnou církvi, která by rozhodovala o sporných otázkách. Za důležité na tomto stupni vzdělávání rovněž považujeme vysvětlení spojujícího prvku hinduistů, kterým je cesta k vysvobození z koloběhu životů a také toho, proč je hinduismus monoteistické náboženství. Zmínit je vhodné i to, že indická společnost je členěna dle kastovního systému. Domníváme se, že tyto informace, pokud budou dobře a v souvislostech vysvětleny, jsou pro potřeby základního vzdělávání dostačující.

Závěr

Tato práce si kladla za cíl vytvořit komplexní, ale zároveň evropskému myšlení srozumitelný text o hinduismu z hlediska filosofie, etiky a religionistiky. Jako další cíl jsme si vytyčili navrhnout využití zpracovaného tématu ve výuce společenských věd a geografie.

Domníváme se, že cíl první části, tedy vytvoření komplexního textu, se nám podařilo naplnit.

V první kapitole jsme zjistili, že se jedná o nábožensko-sociální systém i způsob bytí celé indické civilizace, seznámili jsme se s rozdělením kast, hinduistickou kulturou, uměním a s hlavními druhy posvátných textů. Tato kapitola tedy vysvětluje základní pojmy hinduismu, a to z různých hledisek.

Za stěžejní část práce považujeme druhou kapitolu vysvětlující filosofii hinduismu. Podrobili jsme v ní důkladné analýze ortodoxní filosofické školy i neortodoxní směry. Výrazným specifikem je fakt, že tradiční indickou filosofii si sotva můžeme představit jako zcela samostatný předmět bez náboženských nauk.

Kapitola objasňující základní principy hinduismu, ve které se zabýváme především hinduistickou etikou a nazíráním na bohy/boha, je podle našeho názoru, vzhledem k objasnění hodnot, které hinduisté uznávají, klíčová pro pochopení celé problematiky.

Čtvrtá a pátá kapitola, tedy „Védy“ a „Bhagavadgíta“ přibližují tato významná díla a objasňují jejich hlavní myšlenky. Vyskytuje se v nich nejvíce citací pramenů, které mají sloužit jednak pro dokreslení výkladu a jednak pro vytvoření vlastního názoru a náhledu nejen na ně, ale i na problematiku hinduismu obecně. Pro konkrétní citace textů z Bhagavadgíty jsme se rozhodli použít překlad od Jana Filipského a Jaroslava Vacka, jelikož jejich verze představuje nově revidovaný, tedy velmi dobře srozumitelný překlad toho díla a pro potřeby publikace Základní texty východních náboženství ji vybral Dušan Zbavitel, kterého považujeme za největšího českého odborníka v dané oblasti. U védských sbírek se neseťkáváme s jejich různými překlady, dokonce dodnes není k dispozici ani jejich kompletní překlad do anglického, tudíž ani českého jazyka, nemuseli jsme zde tedy provádět výběr nejvhodnější varianty. Kapitola přibližující Bhagavadgítu zahrnuje podkapitolu Máhábhárata, jelikož Bhagavadgíta je součástí tohoto velkolepého eposu.

V šesté kapitole „Hinduismus v dnešním světě“ se zaměřujeme především na specifika, rozšíření a postavení hinduismu v současné době. Velmi přínosnou částí této

kapitoly je výklad myšlenky důležité pro světový étos, tato myšlenka vychází ze samotných véd a v hinduismu se vyjevuje jasněji než v ostatních náboženstvích. Jedná se o hinduistické přesvědčení o tom, že různá náboženství představují alternativní cesty k témuž Bohu.

Sedmá kapitola s názvem „Poutě a poutní místa v hinduismu“ objasňuje motivy poutníků k těmto cestám a zmiňuje místa, která představují cíle těchto poutí – jsou to ta, která hinduisté považují za posvátná. Zvláštní pozornost jsme zde věnovali jednomu z nich – Váránasí, jelikož pro hinduisty představuje totéž, co pro Židy Jeruzalém, pro katolíky Řím a pro muslimy Mekka. Každý hinduista touží Váránasí alespoň jednou za život navštívit, není to ale jeho povinností.

V osmé kapitole se věnujeme životu, tvorbě i oceněním PhDr. Dušana Zbavitele, DrSc. Je důležité si uvědomit, že vydal velké množství odborných publikací v době, ve které politický systém nebyl této činnosti příliš nakloněn.

Při naplňování hlavního cíle jsme se vzhledem k náročnosti indického myšlení často museli dopouštět značného zjednodušování problematiky. Tyto zásahy jsme však provedli pouze z pedagogických a didaktických důvodů, rozhodně jsme jimi nesledovali bagatelizování tohoto učení, ale přiblížení evropskému myšlení a naplnění hlavního záměru práce – vytvoření komplexního textu. Další důvod pro zjednodušení nacházíme ve skutečnosti, že jsme byli nuceni velmi zúžit výběr použité literatury, jelikož při jejím studiu jsme především pomocí metody komparace a částečné znalosti pramenů odhalili řadu chyb a nesrovnalostí. K těm nejzásadnějším, a bohužel i velmi často vyskytovaným, patří prezentování hinduismu jakožto polyteistického náboženství. Proto bychom zde chtěli znovu zdůraznit, že hinduistický trojlístek bohů vychází z jediného brahma, proto se jedná o monoteismus. Na základě těchto našich zkušeností pro další studium tohoto tématu doporučujeme především publikace Dušana Zbavitele, případně prameny související s touto problematikou.

Pro naplnění druhé části našeho záměru jsme použili samostatnou, závěrečnou devátou kapitolu, která ve svém názvu tento cíl obsahuje a vymezuje: „Využití zpracovaného tématu ve výuce společenských věd a geografie“. Zde se zaměřujeme především na to, jak a v jaké míře lze aplikovat problematiku hinduismu do výuky, a to v souladu s platným Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání a Rámcovým vzdělávacím programem pro gymnázia. Při zpracovávání této kapitoly nebylo třeba hledat odpověď na otázku proč – odpověď je totiž daná zakotvením problematiky v jednotlivých RVP. V rámci této kapitoly jsme se často zabývali tématem výuky náboženství obecně, a to z toho důvodu, že hinduismus se ve školské praxi nevyskytne izolovaně, ale vždy společně s dalšími náboženstvími. Dále

jsme se, oproti stanovenému záměru, rozhodli zaměřit pozornost i na možnost využití tohoto tématu ve středním odborném vzdělávání v kontextu RVP SOV, zde jsme ale rozšíření znalostí o hinduismu ze základní školy nevyhodnotili jako přínosné. Vzhledem k primárnímu zaměření výuky na uplatnění získaných vědomostí a dovedností v praxi zde doporučujeme pouze zopakování znalostí ze základní školy. Na základě zpracovaného obsahu této kapitoly vyhodnocujeme i druhý cíl jako naplněný.

Součástí této práce je také příloha ve formě mapy, v níž názorně ukazujeme rozšíření hinduismu ve světě v roce 2014. Tato mapa byla vytvořena na základě znalostí a dovedností získaných v druhém oboru – geografii. Do práce jsme jí zařadili především z toho důvodu, protože se domníváme, že přispěje ke snadnějšímu pochopení této problematiky a dotvoří tak kolorit tohoto textu.

Z této práce je zřejmé, že hinduismus řadíme k systémům velmi starým a složitým, rozhodně ale ne neměnným, což ho rozhodně jednodušším nečiní. Spojující článek všech hinduistů je naopak stálý a jediný – víra v reinkarnaci. Na základě těchto faktů se domníváme, že by tato práce mohla přispět ke snadnější orientaci v problematice nynějšího multikulturního světa. I přesto, že máme rozdílné národní zvyklosti, barvu pleti a jazyk, jisté zákonitosti máme společné, a to zrození, život a umírání.

Prameny a literatura

1. *Bhagavadgíta*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1976, 202 s. Ze sanskrtského originálu přeložili a předmluvu a poznámky napsali Jan Filipický a Jaroslav Vacek.
2. HLAVINKA, Pavel. *Etika*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 143 s. ISBN 978-80-244-3337-0.
3. JANÍČEK, Rudolf. *Bhagavadgíta: zpěv Vznešeného*. 1. vyd. Železný Brod: Jaroslav Jiránek, 1945, 153 s.
4. JORDAN, Michael. *Tajemný svět Asie: rituály, náboženství, filozofie*. 1. vyd. Praha: Knižní klub a Balios, 2000, 224 s. ISBN 80-7176-946-0.
5. KEENE, Michael. *Světová náboženství*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 2003, 192 s. ISBN 80-242-0983-7.
6. KNIPE, David. *Hinduismus: experimenty s posvátnem*. 1. vyd. Praha: Prostor, 1997, 232 s. ISBN 80-85190-57-5.
7. KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka a kol. *Základy asijských náboženství I. díl: judaismus, islám, hinduismus, džinismus, buddhismus, sikhismus, pársismus*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2004, 296 s. ISBN 80-246-0832-4.
8. KÜNG, Hans a Heinrich VON STIETENCRON. *Křesťanství a hinduismus: na cestě k dialogu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997, 223 s. ISBN 80-70-21-229-2.
9. KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. 1. vyd. Brno: CDK, 2007, 306 s. ISBN 80-7325-059-4.
10. MCLOUGHLIN, Seán. *Světová náboženství v kostce*. 1. vyd. Čestlice: Rebo Productions CZ, 2005, 320 s. ISBN 80-7234-446-3.
11. PRABHUPÁDA, A. Č. Bhaktivédanta Swami. *Bhagavad-gíta taková, jaká je: s původními sanskrtskými texty, přepisem do latinského písma, českými synonymy a podrobnými výklady*. Praha: Bhaktivedanta Book Trust, 1998, 926 s. ISBN 91-714-9405-7.
12. PREINHAELTEROVÁ, Hana. Dušan Zbavitel sedmdesátiletý. *Nový Orient*, 1995, roč. 50, č. 2. ISSN: 0029-5302.
13. PREINHAELTEROVÁ, Hana. *Hinduista od zrození do zrození*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997, 136 s. ISBN 80-7021-211-X.
14. SCHÖN, Jaromír. *Občanský a společenskovědní základ: náboženství*. 1. vyd. Kralice na Hané: Computer Media s.r.o., 2012, 104 s. ISBN: 978-80-7402-120-6.

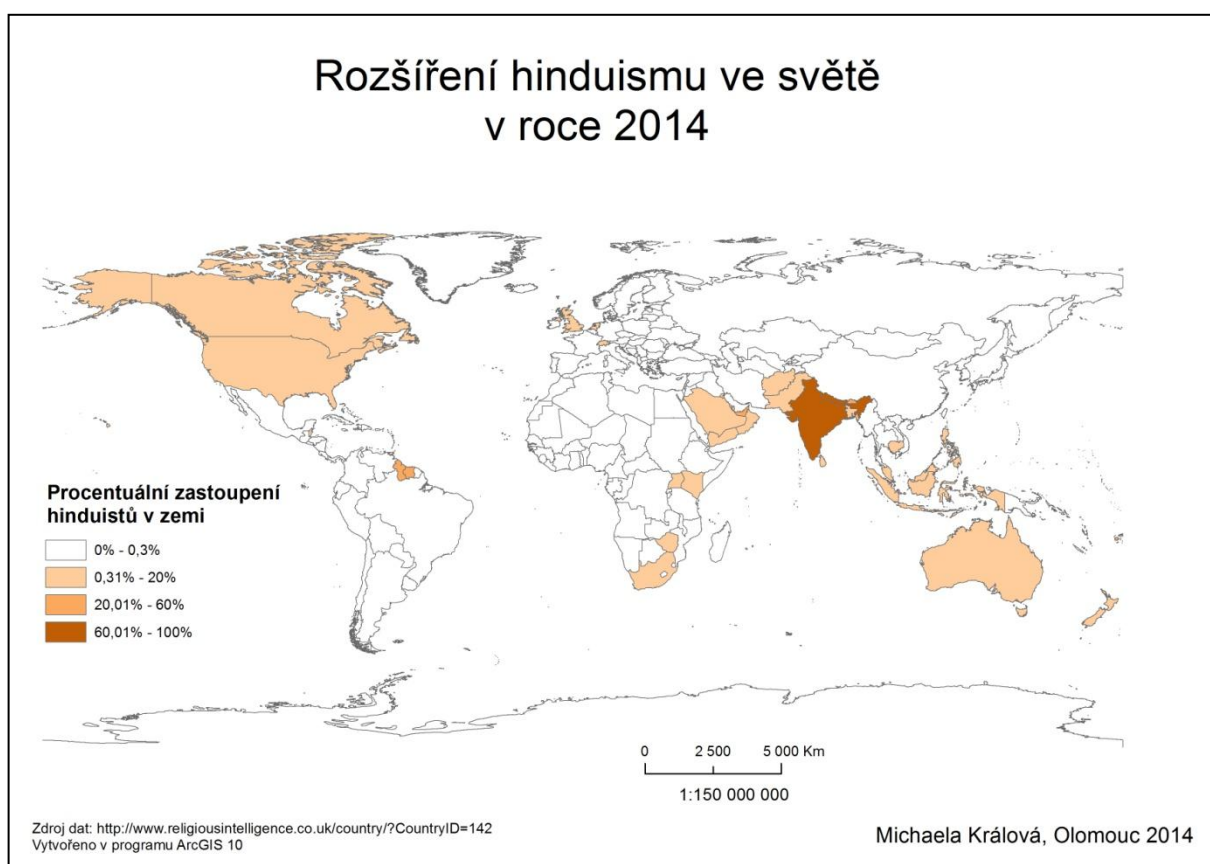
15. SMÉKAL, Odolen. *Indické proměny*. 1. vyd. Praha: Pressfoto, 1973, 245 s.
16. SMITH, Huston. *Světová náboženství: po stopách moudrosti předků*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1995, 256 s. ISBN 80-7176-217-2.
17. *Upanišady*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2004, 448 s. Ze sanskrtského originálu přeložil a úvodem a poznámkami doprovodil Dušan Zbavitel. ISBN 80-86685-34-9.
18. WALDENFELS, Hans. *Světová náboženství jako odpovědi na otázku po smyslu života a světa*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1992, 64 s. ISBN 80-7113-062-1.
19. WERNER, Karel. *Malá encyklopedie hinduismu*. 1. vyd. Brno: Atlantis, 1996, 216 s. ISBN 80-7108-129-9.
20. *Základní texty východních náboženství: hinduismus*. 1. vyd. Praha: Argo, 2007, 188 s. Vybral Dušan Zbavitel; ze sanskrtských originálů přeložili Jan Filipický et al. ISBN 978-80-7203-846-6.
21. ZBAVITEL, Dušan. *Bozi, bráhmani, lidé: čtyři tisíciletí hinduismu*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, 293 s.
22. ZBAVITEL, Dušan. *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti*. 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 1993, 143 s. ISBN 80-901225-5-8.
23. ZBAVITEL, Dušan. *Jedno horké indické léto*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1981, 208 s.
24. ZBAVITEL, Dušan. *Otazníky starověké Indie*. 1. vyd. Praha: NLN, s.r.o., 1997, 185 s. ISBN 80-7106-241-3.
25. ZBAVITEL, Dušan, Eliška MERHAUTOVÁ, Jan FILIPSKÝ a Hana KNÍŽKOVÁ. *Bohové s lotosovými očima: hinduistické mýty v indické literatuře tří tisíciletí*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1997, 456 s. ISBN 80-7021-215-2.

Elektronické zdroje

1. Dušan Zbavitel – profil. In: *Česká bibliografická databáze* [online]. © 2009-2012 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.cbdb.cz/autor-2369-dusan-zbavitel>.
2. KÜNG, Hans. *Světová náboženství očima profesora Hanse Künga: hinduismus* [DVD]. Praha: Filmexport Home Video s. r. o., © 1999 [cit. 2014-02-24].
3. Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. © 2011-2014 [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/159>.
4. Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání Potravinářská výroba. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. © 2011-2014 [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <http://zpd.nuov.cz/RVP/E/RVP%202951E01%20Potravinarska%20vyroba.pdf>.
5. The President of India Shri Pranab Mukherjee. In: *PresidentofIndia.nic.in* [online]. National Informatics Centre © 2014 [cit. 2014-03-29]. Dostupné z: <http://presidentofindia.nic.in/former.html>.
6. Upravený RVPZV se zapracovanými změnami. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. © 2011-2014 [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/file/433>.
7. Zbavitel Dušan – český indolog. In: *Libri* [online]. © 2001-2014 [cit. 2014-03-16]. Dostupné z: <http://www.libri.cz/databaze/orient/search.php?name=Zbavitel>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Rozšíření hinduismu ve světě v roce 2014 – mapa

Obrázek č. 1: Rozšíření hinduismu ve světě v roce 2014 – mapa

ANOTACE/ANNOTATION

Jméno a příjmení:	Michaela Králová
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, Ph.D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Hinduismus z hlediska filosofie, etiky a religionistiky
Název v angličtině:	Hinduism in the point of view of philosophy, ethics and religionistics
Anotace práce:	<p>Tématem diplomové práce je hinduismus z hlediska filosofie, etiky a religionistiky. Cílem je vytvoření textu, který se bude snažit postihnout komplexní znalosti o této problematice, ale zároveň bude srozumitelný pro evropské myšlení. Zároveň by tato práce měla představovat návrh, jak využít dané téma ve výuce společenských věd a geografie.</p>
Klíčová slova:	Bhagavadgíta, brahma, etika, filosofie, jóga, kastovní systém, reinkarnace, védy
Anotace v angličtině:	<p>The topic of this thesis is hinduism in the point of view of philosophy, ethics and religionistics. The goal is creating a text which will conclude complex knowledge of this problematic, however it will be understandable for the european way of thinking. This thesis should also introduce a proposal of how can we use this topic in the tuition of social science and geography.</p>

Klíčová slova v angličtině:	Bhagavad Gita, brahma, ethics, philosophy, yoga, caste system, reincarnation, Vedas
Přílohy vázané v práci:	mapa
Rozsah práce:	75 stran
Jazyk práce:	český jazyk